

Доброчесність та етика

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

ОСВІТА ЗАРАДИ СПРАВЕДЛИВОСТІ
СЕРІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ МОДУЛІВ

Доброчесність та етика

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ДЛЯ ЛЕКТОРІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ
УНІВЕРСИТЕТСЬКІ МОДУЛІ Е4J ІЗ ПИТАНЬ
ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ЕТИКИ

Цей навчальний посібник є джерелом для лекторів.

Цей навчальний посібник, який розроблено в рамках ініціативи Управління ООН з протидії наркотикам та злочинності «Освіта заради справедливості» (Education for Justice – E4J), що є складовою Глобальної програми з впровадження Дохінської декларації, становить частину серії університетських модулів E4J із питань доброчесності та етики. Повний комплект матеріалів E4J охоплює університетські модулі, які стосуються питань боротьби з корупцією, запобігання злочинності та кримінального правосуддя, кіберзлочинності, злочинів проти довкілля, вогнепальної зброї, організованої злочинності, торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, боротьби з тероризмом, а також доброчесності й етики.

Усі університетські модулі E4J містять пропозиції стосовно навчальних вправ, оцінювання студентів, змісту слайдів та інших інструментів навчання, які викладачі можуть адаптувати для застосування в конкретному середовищі й інтегрувати в наявні університетські курси та програми. Модуль передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять.

Усі університетські модулі E4J пов'язані з актуальними академічними дослідженнями та дискусіями і можуть містити інформацію, думки та висловлювання з різних джерел, включно з публікаціями в ЗМІ та висновками незалежних експертів. Посилання на зовнішні джерела були протестовані під час публікації. Втім, оскільки вебсайти третіх сторін можуть змінюватись, будемо вдячні, якщо ви повідомите нас про посилання, що не працюють, або такі, що спрямовують до неналежного змісту. Також будемо вдячні, якщо ви *повідомите* нас про публікації, посилання на які спрямовують на неофіційну версію публікації або вебсайт. Позаяк усі необхідні зусилля були докладені, щоб забезпечити точність перекладу змісту модуля, будь ласка, візьміть до уваги, що тільки оригінальна англійська версія модуля є погодженою. Тому, у випадку сумніву, будь ласка, звертайтеся до відповідної англійської версії.

Умови використання та застереження

© Організація Об'єднаних Націй, 2021р. Всі права захищено.

Використані позначення та представлені матеріали в цій публікації не означають та не мають наміру висловлення будь-якої думки з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй стосовно юридичного статусу будь-якої країни, території, міста або місцевості чи їх органів влади, а також стосовно делімітації їх меж чи кордонів.

Ця публікація не проходила офіційне редагування.

Зміст

Подяка	2
Пояснювальна записка	5
Вступ	7
Ініціатива E4J та етична освіта	7
Університетські модулі із питань добродесності та етики	9
Розділ перший. Допомога у навчанні: Навчальні методи та принципи	11
Важливість попередніх знань і досвіду	12
Різноманітна та активна залученість	14
Завдання з перенесення знань	16
Соціальна природа навчання	17
Самопізнання	19
Використання практичних прикладів	21
Список літератури та матеріали для подальшого вивчення	23
Розділ другий. Сприяння етичному середовищу навчання	24
Встановлення основних правил етичної поведінки	24
Лектори як етичні рольові моделі	26
Список літератури та матеріали для подальшого вивчення	28
Розділ третій. Огляд модулів та результатів навчання	29
Модуль 1. Вступ і концептуальні основи	29
Модуль 2. Етика та загальнолюдські цінності	30
Модуль 3. Етика та суспільство	30
Модуль 4. Етика лідерства	31
Модуль 5. Етика, різноманітність і плюралізм	32
Модуль 6. Виклики життя за етичними нормами	32
Модуль 7. Стратегії вчинення етичних дій	33
Модуль 8. Поведінкова етика	34
Модуль 9. Гендерні аспекти етики	35
Модуль 10. Добродесність та етика засобів масової інформації	36

Модуль 11. Доброчесність та етика в бізнесі	36
Модуль 12. Доброчесність, етика й право.....	37
Модуль 13. Доброчесність та етика в публічній сфері.....	38
Модуль 14. Професійна етика	39
Розділ четвертий. Адаптація модуля та методичні рекомендації	40
Локалізація матеріалів.....	40
Інтеграція в наявний курс.....	41
Зміна тривалості модулів	41
Розробка окремого курсу.....	42
Комбінації модулів	42
Викладення у великих групах	44
Висновки.....	44
Додаток: Таблиця вправ.....	45

Подяка

Цей *Навчальний посібник* і пов'язані з ним *університетські модулі з питань доброчесності та етики* було розроблено Управлінням Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН) у рамках ініціативи «Освіта заради справедливості» (E4J – Education for Justice) та відповідно до Глобальної програми з впровадження Дохінської декларації.

УНЗ ООН висловлює подяку панові Даніелю Малану з Бізнес-школи Стелленбоського університету за його провідну роль у складанні цього *посібника* і пов'язаних із ним *модулів*. УНЗ ООН також хотіло б подякувати панові Джеймсу Ленгу з Центру викладацької досконалості Коледжу Успіння і пані Лімор Зер-Гутман зі Школи права Коледжу менеджменту за їхній внесок у цей *посібник* та пов'язані з ним *модулі*. УНЗ ООН також висловлює подяку таким експертам за їхній вагомий внесок у розробку *модулів* (в алфавітному порядку): панові Томасу Куперу (Thomas Cooper, факультет візуальних і медіамистецтва, Коледж Емерсон), панові Карлосу Десмету (Carlos Desmet, Школа менеджменту Лувена, Католицький університет Лувена), панові Ніколасу Еплі (Nicholas Erley, Школа бізнесу імені Бута, Університет Чикаго), пані Маріанні Фотакі (Marianna

Fotaki, Школа бізнесу Ворики, Університет Ворики), пані Марі Джентайл (Mary Gentile, Школа бізнесу Дардена, Університет Вірджинії), панові Ентоні Ленгу (Anthony Lang, факультет міжнародних відносин, Університет Сент-Ендрюса), пані Абіолі Олукемі Огун'ємі (Abiola Olukemi, Школа бізнесу Лагоса, Панатлантичний університет), пані Кетрін Ордуей (Catherine Ordway, Школа права, Мельбурнський університет), пані Каталін Паллай (Katalin Pallai, Національний університет публічної служби в Угорщині), панові Томасу Г. Спіді Райсу (Thomas H. Speedy Rice, Школа права, Університет Вашингтона та Лі), панові Педро Табенському (Pedro Tabensky, факультет філософії, Родоський університет), пані Мілені Валеви (Milena Valeva, Університет прикладних наук Кобурга), пані Хелені Вален-Бридж (Helena Whalen-Bridge, Школа права, Національний університет Сінгапуру), пані Лімор Зер-Гутман (Limor Zer-Gutman, Школа права, Коледж академічних досліджень із менеджменту), панові Цзучен Чжоу (Zucheng Zhou, Антайський коледж економіки й менеджменту).

Крім того, УНЗ ООН висловлює глибоку вдячність тим, хто надав підтримку в розробці *модулів*, переглядаючи попередні проекти модулів і беручи участь в нарадах Групи експертів УНЗ ООН у листопаді 2017 року та квітні 2018 року (в алфавітному порядку): панові Ессаму Аль-Рубаяну (Essam Al-Rubaian, Коледж ділового адміністрування, Кувейтський університет), панові Джею Албанезе (Jay Albanese, Університет Співдружності Вірджинії, Школа врядування і зв'язків з громадськістю Вайлдера), пані Розмарі Армао (Rosemary Armao, Проєкт із висвітлення організованої злочинності та корупції), пані Інайет Айдін (Inayet Aydın, Департамент із питань освіти, Університет Анкари), панові Максу Базерману (Max Bazerman, Гарвардська школа бізнесу, Гарвардський університет), пані Джоанні Бонд (Johanna Bond, Школа права, Університет Вашингтона та Лі), пані Роксані Брату (Roxana Bratu, Школа слов'янських та східноєвропейських досліджень, Університетський коледж Лондона), панові Джеремі Куперу (Jeremy Cooper, Кентська школа права, Університет Кенту), пані Лігії Маурі Кості (Ligia Maura Costa, Школа бізнес-адміністрування Сан-Паулу), пані Мартін Дюроше (Martine Durocher, ОБСЄ), пані Джейн Елліс (Jane Ellis, Міжнародна асоціація юристів), панові Блеру Гленкорсу (Blair Glencorse, Лабораторія з питань підзвітності), пані Еллен Голдберг (Ellen Goldberg, незалежний експерт із навчання добročесності), панові Гонсало Гусману (Gonzalo Guzman, GlaxoSmithKline), пані Донхатай Харріс (Donhatai Harris, факультет економіки, Оксфордський університет), панові Максу Кайзеру (Max Kaiser, Мексиканський інститут конкурентоспроможності), панові Іоаннісу Каркалісу (Ioannis Karkalis, Академія прозорості та прав людини, EPLO), пані Сірілаксані Хоман (Sirilaksana Khoman, факультет економіки, Університет Таммасат і Національна комісія з боротьби з корупцією Таїланду), панові Ніколасу Кірбі (Nikolas Kirby, Школа врядування Блаватніка, Оксфордський університет), панові Тіму (Tim Kuhner, факультет права, Оклендський університет), панові Флоріану Леру (Florian Lair, Альянс заради добročесності, Alliance for Integrity, GIZ), панові Девіду Лубану (David Luban, юридичний факультет Джорджтауна,

Університет Джорджтауна), панові Річарду Лукасу (Richard Lucas, Коледж інженерних та комп'ютерних наук, Австралійський національний університет), пані Амні Махмуд (Amna Mahmood, факультет політики та міжнародних відносин, Міжнародний ісламський університет), панові Майку МакНемі (Mike McNamee, Дослідницький інститут етики та права, Університет Суонсі), панові Нджеку Ньяті (Nceku Nyathi, Школа бізнесу і права, Університет Де Монфорт), пані Бонні Паліфці (Bonnie Palifka, Школа економіки, Монтеррейський інститут технологій та вищої освіти), пані Роціо Паніагуа (Rosio Paniagua, Міжнародна асоціація юристів), пані Івеліні Петковій (Ivelina Petkova, Департамент фінансового контролю, Університет національної та світової економіки), панові Хайдару Бадаві Садігу (Haydar Badawi Sadig, факультет масових комунікацій, Катарський університет), пані Маріан Салемі (Marian Salema, УНЗ ООН), пані Мелінді Кетрін Шейлд (Melinda Katherine Sheild, Школа права, Університет Вашингтона та Лі), пані Рут Штейнгольц (Ruth Steinholtz, AretéWork LLP), панові Давиду Торселло (Davide Torsello, Школа бізнесу, Центральноєвропейський університет), панові Лумі Уполу Ваю (Luma Upolu Vaai, Школа теології та етики, Тихоокеанський теологічний коледж), панові Герману Вассерману (Herman Wasserman, Школа ЗМІ, Кейптаунський університет), панові Вільяму Вотерсу (William Waters, Коледж медичних наук, Universidad San Francisco de Quito), панові Холлі Веббу (Hollie Webb, Школа права, Університет Вашингтона та Лі), панові Лідрі Зегалі (Lidra Zegali, НАТО), панові Дімітрісу Зіувасу (Dimitris Ziouvas, Школа права, Університет Сассекса). УНЗ ООН також вдячне за внесок таких працівників УНЗ ООН, відповідальних за розробку цього *посібника* і пов'язаних із ним *модулів*: пані Сігалл Хоровіц (Sigall Horovitz), пані Кендіс Велш (Candice Welsch), пані Джулії Пілгрім (Julia Pilgrim), пані Бьянці Копп (Bianca Kopp). Згадані далі працівники УНЗ ООН також істотно долучилися до праці: пані Дженна Доусон-Фабер (Jenna Dawson-Faber), пані Корнелія Кертл (Cornelia Koertl), пан Алекс Петков (Alex Petkov), пан Олівер Столпе (Oliver Stolpe), пан Кевін Таун (Kevin Town), пані Констанці фон Зенен (Constanze von Söhnen), пан Ніл Волш (Neil Walsh), пані Юйцзин Юе (Yujing Yue).

УНЗ ООН висловлює вдячність Уряду Держави Катар за його щедрість у наданні фінансування для розробки цього *Навчального посібника* та пов'язаних із ним *університетських модулів із питань доброчесності та етики*. Крім того, УНЗ ООН дякує Європейській організації публічного права (EPLO – European Public Law Organization) за організацію та підтримку проведення зустрічей експертних груп, присвячених перегляду й перевірці *модулів*, у листопаді 2017 року та у квітні 2018 року. УНЗ ООН також висловлює подяку Центру дослідження економіки африканських країн (CSAE – Centre for the Study of African Economies) при Оксфордському університеті за організацію і співфінансування семінару експертів для викладачів університетів у серпні 2018 року, упродовж якого відбулися обговорення, що сприяли доопрацюванню цього *Навчального посібника*.

Пояснювальна записка

Цей Навчальний посібник передбачено для серії із 14 університетських модулів із питань доброчесності та етики, які розробило УНЗ ООН у рамках ініціативи E4J. Серія містить такі модулі:

- Модуль 1. Вступ і концептуальні основи
- Модуль 2. Етика та загальнолюдські цінності
- Модуль 3. Етика та суспільство
- Модуль 4. Етика лідерства
- Модуль 5. Етика, різноманітність і плюралізм
- Модуль 6. Виклики життя за етичними нормами
- Модуль 7. Стратегії вчинення етичних дій
- Модуль 8. Поведінкова етика
- Модуль 9. Гендерні аспекти етики
- Модуль 10. Доброчесність та етика засобів масової інформації
- Модуль 11. Доброчесність та етика в бізнесі
- Модуль 12. Доброчесність, етика й право
- Модуль 13. Доброчесність та етика в публічній сфері
- Модуль 14. Професійна етика

Навчальний посібник надає актуальну довідкову інформацію та рекомендації з питань викладання для лекторів, які використовують або зацікавлені використовувати вказані вище модулі в навчальному процесі. Після короткого ознайомлення з ініціативою E4J і модулями Навчальний посібник передбачає чотири основні розділи. У першому розділі запропоновано поради викладачам щодо відповідних методів навчання, які можна використовувати під час проведення занять на базі модулів, і досліджено деякі освітні теорії, що лежать в основі цих методів. У цьому розділі, зокрема, обговорено такі п'ять основних принципів навчання, які вплинули на розробку модулів:

1. *Важливість попередніх знань і досвіду:* ефективний спосіб допомогти студентам дізнатися про щось нове полягає у випробуванні нових знань на тлі вже набутих знань.
2. *Різноманітна та активна участь:* аби студенти отримали глибоке розуміння нових знань, навичок або цінностей, їм необхідно активно використовувати їх.
3. *Завдання з перенесення:* найкращий спосіб допомоги студентам перенести знання з контексту аудиторії, у якій вони вперше стикаються з ними, за межі цієї аудиторії полягає у пов'язанні цих знань із контекстами, із якими учні стикаються у своєму повсякденному житті.

4. *Соціально природна навчання*: хоча ми часто вважаємо навчальний процес самостійною роботою, творення нових ідей і формування знань набувають найбільшої ефективності тоді, коли студенти поєднують самостійне навчання з можливостями для обговорення та співпраці один з одним.
5. *Самопізнання*: що краще студенти розуміють свої можливості в контексті навчання, то ефективніше вони можуть контролювати та поліпшувати процес свого навчання з кожного предмета. Ми повинні шукати способи, наскільки це можливо, запропонувати студентам визначити, що саме вони розуміють або не розуміють або в чому їхні сильні та слабкі сторони.

У другому розділі Навчального посібника обговорено важливість етичного навчального середовища для ефективної етичної освіти. У розділі представлено практичні пропозиції щодо того, як лектори можуть створити таке середовище, з особливим наголосом на тому, що саме вони можуть робити в контексті навчальної аудиторії. Так, скажімо, у розділі запропоновано заходи для проведення на занятті, за допомогою яких лектор може залучити студентів до розробки основних етичних правил поведінки в аудиторії. Такі заходи не лише допомагають сформувати позитивне навчальне середовище, а й зміцнюють цінності та ідеї модулів, тим самим забезпечуючи ще одне джерело етичної освіти, яке підвищує ефективність модулів.

У третьому розділі Навчального посібника наведено короткий виклад кожного з 14 модулів і результатів навчання. Такий короткий виклад формує перше уявлення про зміст і підходи окремих модулів, а також надає огляд всієї серії модулів. Для полегшення доступу кожний короткий виклад має посилання на відповідний повний модуль.

Нарешті, четвертий розділ містить рекомендації щодо інтеграції модулів у навчальні плани. Зокрема він надає поради щодо того, як адаптувати модулі до місцевих і культурних умов, включити їх у наявні курси, змінити пропоновані для модулів часові рамки, розробити незалежні курси з одного або декількох модулів та використовувати модулі в умовах великих навчальних груп. У розділі також запропоновано певні комбінації модулів, які можна розглянути в межах різних дисциплін.

Навчальний посібник надалі містить додаток із коротким описом 71 вправи, запропонованої у модулях. У додатку вказано, які з п'яти основних принципів навчання, обговорюваних у першому розділі, лежать в основі кожної вправи. Така інформація може бути особливо корисною для лекторів, які прагнуть збагатити свої поточні курси, додавши інноваційні та інтерактивні навчальні вправи.

Вступ

Ініціатива E4J та етична освіта

Управління Організації Об'єднаних Націй з протидії наркотикам та злочинності (УНЗ ООН) запровадило ініціативу «Освіта заради справедливості» (E4J – Education for Justice) у рамках своєї [Глобальної програми](#) із впровадження [Дохінської декларації](#) про внесення питань щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя в ширший порядок денний Організації Об'єднаних Націй із метою розв'язання соціальних й економічних проблем та сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості. Дохінська декларація була прийнята Тринадцятим Конгресом Організації Об'єднаних Націй із попередження злочинності та кримінального правосуддя 2015 року і схвалена Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у її [Резолюції 70/174](#). У Декларації визначено фундаментальну важливість загальної освіти для дітей та молоді задля запобігання злочинності, тероризму та корупції, а також для сприяння сталому розвитку.

На підтримку Дохінської декларації ініціатива E4J спрямована на формування правової культури серед дітей та молоді шляхом надання відповідних віку навчальних матеріалів на теми, пов'язані з кримінальним правосуддям, запобіганням злочинності та верховенством права, а також впровадження таких матеріалів до навчальних планів усіх рівнів освіти. Ініціатива E4J також тісно пов'язана з [Порядком денним у сфері сталого розвитку на період до 2030 року](#), у якому підкреслено важливість освіти для викорінення бідності, захисту планети й забезпечення процвітання для всіх.

На університетському рівні ініціатива E4J спрямована на сприяння навчанню й просування такого навчання з питань, пов'язаних зі сферою повноважень УНЗ ООН, включаючи боротьбу з корупцією, організованою злочинністю, торгівлею людьми та незаконним ввезенням мігрантів, боротьбу з тероризмом, кіберзлочинністю, запобігання злочинності, питання кримінального правосуддя, вогнепальної зброї, а також питання добročесності й етики. У рамках такого напрямку діяльності УНЗ ООН розробило університетські модулі та навчальні посібники з указаних вище питань, які викладачі можуть адаптувати та інтегрувати у свої курси. Хоча робота УНЗ ООН традиційно зосереджена на забезпеченні правозастосування та на запобіганні злочинності, організація визнає, що правова культура може існувати лише тоді, коли суспільство та окремі люди керуються принципами добročесності й етики. Відтак УНЗ ООН просуває освіту з питань добročесності та етики на університетському рівні в рамках ініціативи E4J.

Етична освіта має особливе значення для студентів старших курсів бакалавріату і магістратури (зазвичай у віці від 18 до 24 років), але також і для осіб старшого віку. Всебічне дослідження, у якому розглянуто 55 досліджень освітніх заходів, спрямованих на стимулювання розвитку моральних суджень, показало, що програми більш ефективні в тому разі, коли аудиторію формують дорослі (старше ніж 24 роки) студенти, на протипагу молодшим студентам. Однак після програми, тривалістю від трьох до дванадцяти тижнів, значні результати було отримано також серед студентів до 24 років (Шлаєфлі та інші, 1985 р.). Згідно з іншим дослідженням, програми етичної освіти в правничих школах США сприяли значному підвищенню морального розвитку студентів та їхньої професійно-етичної ідентичності (Гамільтон та інші, 2012 р.).

У багатьох частинах світу молоді люди залишають рідну домівку, аби вступити до університету. Кілька років по тому вони закінчують навчання і займають своє місце в суспільстві. Оскільки університет грає роль моста між сім'єю і суспільством, його логічно вважати місцем для розвитку, вивчення та практикування етики. Завдяки пропонуванню етичної освіти університети розширюють можливості студентів та озброюють їх навичками, які надалі допомагають робити правильний етичний вибір упродовж свого професійного життя, що зрештою приносить користь усьому суспільству (Райс та Вебб, 2017 р.).

У 2017 році УНЗ ООН замовило дослідження 136 університетських курсів із питань добročесності та етики по всьому світу. У межах дослідження також було вивчено ринок неакадемічних курсів з етики. Результати виявили такі загальні тенденції і закономірності:

- Фінансова криза 2008 року викликала зростання кількості курсів із питань добročесності та етики.
- Курси із питань добročесності та етики особливо поширені в програмах магістратури, де вони охоплюють конкретні прикладні аспекти етики (скажімо, корпоративні, адміністративні та юридичні).
- З погляду географічного розташування, університети Північної Америки (США і Канада) мають найбільшу концентрацію курсів із питань добročесності та етики, за ними йдуть Західна Європа, Латинська Америка, Східна Азія, держави Близького Сходу (зокрема країни Перської затоки) і Африка.
- Курси зазвичай фокусуються на концепції «етики», а не на концепції «добročесності».
- Кількість курсів із питань добročесності та етики, які використовують високорівневі й новаторські методи навчання, невелика.
- За межами академічних кіл зростає попит на програми навчання з етичних кодексів поведінки, що стосуються різних посад і професій.

Такі тенденції припускають, що існує потреба у високоякісній і всебічній освіті з питань добročесності та етики в університетах по всьому світу, особливо (але не тільки!) на рівні бакалавріату. Щоб допомогти лекторам й університетам почати заповнювати цю прогалину, у рамках ініціативи E4J було розроблено університетські модулі з питань добročесності та етики (далі – «модулі»).

Університетські модулі із питань добročесності та етики

Перші дискусії про форму й підхід модулів відбулися в контексті зустрічі експертної університетської групи E4J, що відбулася у Відні 8 і 9 березня 2017 року. У заході взяло участь близько 80 академічних експертів, які надали рекомендації щодо способів, за допомогою яких ініціатива E4J може надавати підтримку вченим, зацікавленим у викладанні матеріалу зі сфер повноважень УНЗ ООН. Деякі з рекомендацій було спрямовано на сприяння більш ефективному навчанню в ділянці добročесності й етики та додатково обговорено й підтверджено в ході трьох регіональних експертних консультацій, проведених E4J у квітні 2017 року. Модулі розробляли на основі цих рекомендацій за підтримки понад 70 академічних експертів із більш ніж 30 країн. УНЗ ООН представило модулі в червні 2018 року на 3-й Регіональній конференції із питань вищої освіти в Латинській Америці та Карибському басейні (CRES, 2018 р.).

Модулі пропонують новий підхід до глобальної освіти у сфері етики, заснований на інноваційних навчальних матеріалах і методах, які можуть допомогти студентам розвинути навички критичного мислення та підготувати їх до орієнтованих на цінності та ефективних дій. Ба більше, вони підвищують цінність наявних університетських програм, надаючи матеріали, які розробила Організація Об'єднаних Націй та схвалили провідні вчені з усього світу. Крім того, наголос на добročесності, на додаток до інших етичних концепцій, підвищить цінність більшості цікавих навчальних програм із питань етики. Модулі спрямовані на покращення етичної обізнаності студентів із добročесними діями та на підвищення їхньої прихильності до таких дій, а також на те, аби озброїти студентів необхідними навичками для застосування й поширення цих норм у житті, на роботі та в суспільстві. Щоб підвищити ефективність модулів, забезпечити їх актуальність і викликати інтерес до них, модулі об'єднують етичні теорії з практикою та повсякденним життям. Така практична орієнтація призначена для того, щоб студенти дізналися не тільки про те, що робити правильно, а й про те, як вчиняти правильно. У модулях використовують інноваційні інтерактивні методи навчання, як-от експериментальне навчання та групова робота. Ці методи сприяють залученості студентів, допомагають їм розвивати навички критичного мислення і здатність приймати етичні рішення, а також мотивують їх прагнути постійного етичного вдосконалення.

Модулі присвячено основним темам добročесності та етики, таким як загальнолюдські цінності, етика та суспільство, етика лідерства, різноманітність і плюралізм, поведінкова етика, гендерні аспекти етики, а також тому, як добročесність і етика пов'язані з такими важливими галузями, як ЗМІ, бізнес, право, публічна служба і різні професії. Модулі ґрунтуються на глобальних даних і пов'язані з глобальними проблемами, що лежать в основі Цілей сталого розвитку (ЦСР). Модулі підкреслюють загальнолюдські цінності, спираючись на підходи з усього світу. Таким чином, вони передбачають можливість наявності різних бачень, і лектори можуть легко адаптувати їх до різних місцевих та культурних контекстів.

Різні модулі стосуються різних аспектів у континуумі між теоретичною і прикладною етикою. Теоретичні модулі можуть бути актуальними для деяких лекторів як окремі модулі, у той час як для інших вони можуть становити призму, крізь яку зручно розглядати та викладати модулі більш прикладного характеру. Вступний модуль (Модуль 1) відображає концептуальні засади та може використовуватися для ознайомлення студентів (і лекторів) з основними підходами до добročесності й етики. Модуль є оглядом підходів до добročесності та етики з погляду безлічі традицій, що може особливо допомогти лекторам і студентам із невеликим досвідом або взагалі без нього в розумінні цих складних концепцій, відкритих для різних інтерпретацій. Лекторам рекомендовано вивчити Модуль 1, навіть якщо вони його не викладають, оскільки він допоможе їм підготуватися до проведення занять на основі будь-якого з інших модулів.

Модулі не є повними курсами, а скоріше зосереджені на ключових релевантних концепціях та передбачають тригодинну структуру заняття із викладенням змісту теми, проведенням вправ та оцінювання. Кожен модуль також містить пропозиції щодо розширення матеріалу до повного курсу. Коли це можливо, модулі містять посилання на загальнодоступні та безоплатні матеріали у відкритому доступі. Важливо відзначити, що модулі є мультидисциплінарними та призначені на те, аби їх використовували лектори різних дисциплін і субдисциплін під час навчання студентів бакалавріату та магістратури. Такі лектори не обов'язково мають бути експертами з етики або викладати курси етики, вони просто можуть прагнути посилити етичні компоненти своїх курсів. Модулі мають гнучку конструкцію, щоб забезпечити їх відповідність різним регіонам і дисциплінами, а також можливість широкого використання таких модулів. Структура запропонованих модулів дозволяє вибирати тільки відповідні модулі або навіть лише їх частини. Ось кілька прикладів факультетів, яким можуть бути корисні модулі:

- Факультети, які традиційно не викладають питань, пов'язаних із добročесністю та етикою, офіційно, але які вважають, що корисно було б залучити ці концепції.

- Факультети, які традиційно пропонують тільки курси професійної етики, наприклад у галузі права, медицини, бухгалтерського обліку та журналістики. Для кращого опанування таких дисциплін може бути корисно глибше вивчити етичну галузь.
- Факультети, які вже пропонують великий обсяг навчальних заходів у ділянці добročесності та етики (як-от факультети філософії або бізнес-школи). Ці факультети можуть порівняти свої власні матеріали з матеріалами ініціативи E4J або розглянути можливість розробки нових курсів на основі модулів E4J. Модулі можна також впроваджувати як дисципліни на вибір або пропонувати їх у межах літніх/зимових шкіл.

Модулі є у вільному доступі на [сайті E4J](#). УНЗ ООН пропонує їх як відкриті освітні ресурси (OER – open educational resources), щоб допомогти лекторам у підготовці й проведенні університетських занять із питань добročесності та етики. Користувачі можуть відвідати вебсайт E4J та завантажувати й копіювати інформацію, документи та матеріали для некомерційного використання. З метою відстеження УНЗ ООН було б вдячне за отримання інформації про те, як використовували матеріал і скільки студентів було залучено до навчання (повідомлення слід відправляти на адресу: unodc-e4j@un.org). Користувачі також можуть зв'язатися з E4J або [зареєструватися](#) на вебсайті E4J, щоб отримувати новини та оновлення.

Розділ перший. Допомога у навчанні: Навчальні методи та принципи

За останні кілька десятиліть можемо спостерігати справжній вибух нових досліджень про те, як люди вчаться. Такі дослідження навчили нас усвідомлювати, що люди, як писала антропологиня Сьюзен Блум, «народжені вчитися» (Блум, 2016 р., стор. 3). Ми починаємо вчитися в дитинстві та можемо продовжувати це робити протягом усього життя. А проте, хоча й навчання є нашим природним процесом, викладання – ні. Дійсно, допомагати іншій людині вчитися, як виявляється, дуже складне завдання, яке породило багату сферу теорії освіти.

Більшість лекторів університетів проводить власні студентські роки, опановуючи знання з певних дисциплін, і не має можливості вивчити такого обсягу досліджень в галузі освіти. Зазвичай вони можуть спиратись на свій досвід навчання, а також на досвід учителів, щоб розробити ефективні стратегії викладення. Однак можливості поміркувати про освітній процес, навіть отримавши досвід викладання, усе одно можуть бути корисними в розробці нових ідей або у вдосконаленні наявної практики.

Модулі цієї серії, а особливо навчальні матеріали та заходи, які можна знайти в кожному з них, узгоджуються з деякими основними принципами досліджень теорії освіти, на які варто звернути увагу перед початком роботи з модулями. Цей короткий огляд запропоновано з двох причин. По-перше, ці принципи допомагають забезпечити теоретичне обґрунтування методів навчання, рекомендованих у модулях. Подібно до того, як ми прагнемо, щоб студенти не лише *практикували етичну поведінку*, а й *розуміли принципи*, якими керується така етична поведінка, ми хотіли чітко викласти освітні принципи, які закладають основу для планів діяльності лекторів щодо своїх студентів. По-друге, навіть якщо лектори вирішили не використовувати рекомендованих викладацьких заходів, вони можуть послуговуватися навчальними принципами для створення та структурування навчальних заходів, які можуть бути особливо доречними для певного контексту.

Далі ми пропонуємо короткий огляд п'яти основних навчальних принципів, які можна використати для скерування у формуванні будь-якого типу навчального середовища, від повного традиційного університетського курсу до однієї навчальної сесії у ширшому контексті. У рамках кожного принципу ми надали посилання на приклади навчальних заходів, які можна знайти в модулях. Додаток до цього Навчального посібника містить Таблицю вправ, де вказано, які з п'яти основних навчальних принципів знайшли своє відображення в кожній із понад 70 вправ, включених у модулі.

Ознайомившись із п'ятьма основними навчальними принципами, ми коротко обговорюємо використання практичних прикладів, популярного методу навчання, який широко використано в модулях.

Важливість попередніх знань і досвіду

Кожен раз, коли ми вивчаємо щось нове, ми зазвичай починаємо з випробування цього на тлі вже наявних знань. Дослідники називають те, що ми вже знаємо, нашими *попередніми знаннями*, і виявляється, що наші попередні знання істотно впливають на те, як ми обробляємо та розуміємо нову інформацію. Теоретик із питань освіти Жан Піаже стверджував, що наші попередні знання набувають форми *схеми*, яку можна розглядати

як ментальні моделі або концептуальні мапи нашого розуміння в певній галузі. Бейн (2004 р.) надає огляд теорії схеми, особливо дотично до університетського навчання. У нашій свідомості є схема, яка керує усім нашим мисленням та діями. Скажімо, ми маємо ментальну модель того, як працює автомобіль, і ця модель дає нам інформацію, необхідну для того, щоб сісти на місце водія і змусити автомобіль працювати. Інша схема повідомляє нам, як влаштоване місто, і дозволяє орієнтуватися в ньому. Третя пов'язана модель допомагає нам зрозуміти правила дорожнього руху.

Піаже та інші дослідники в галузі освіти стверджували, що навчання складається із внесення змін до наших наявних моделей, але такі зміни можуть бути важко здійсненими, і насправді ми часто чинимо опір змінам у наших моделях. Коли ми стикаємося з новою інформацією або ідеями, наше перше бажання – втиснути їх у наявні моделі, навіть якщо вони не цілком вписуються. Уявіть собі мандрівницю в чужому місті, у якому те, що їй здавалося світлофором, використовували для інформування людей про погоду. Якщо хтось не скаже мандрівниці про призначення вогнів такого пристрою, вона постійно намагатиметься інтерпретувати їх як об'єкти, якимось чином пов'язані з рухом, навіть якщо розуміє, що ця інтерпретація не відповідає її спостереженням.

Як викладачі, ми прагнемо, щоб студенти не лише фільтрували контент нашого курсу за допомогою своїх наявних моделей, а й щоб змінювали та розширювали ці внутрішні моделі. Один із найбільш ефективних способів досягти цього – допомогти студентам сформулювати та осмислити свої попередні знання і ментальні моделі, перш ніж вивчати щось нове. Коли студентам пропонують обговорити їхнє розуміння й досвід певного предмета *перед* першим ознайомленням із ним, це відкриває для студентів перспективу змін. Навіть більше, цей процес вдало допомагає вчителям розпізнавати конкретні помилки та проблеми, які є у студентів, і дозволяє більш ефективно розв'язувати ці питання.

Словом, якщо викладачі не розуміють або не обговорюють етичних уявлень, які студенти мають на початку заняття, вони з меншою імовірністю донесуть до студентів будь-який матеріал курсу. У багатьох модулях ми закликаємо лекторів пропонувати студентам розповісти про свої поточні уявлення з етики або взяти участь у прийнятті етичних рішень *перед* тим, як лектор уперше представить їм матеріал заняття. Це допомагає студентам виявляти та обговорювати свої попередні знання і дає лекторові чітке уявлення про те, яких питань йому найбільш важливо торкнутися і на чому зробити акцент під час викладання кожного з модулів.

Приклад такого підходу до вивчення етики можна знайти в розділі «Пропонована структура заняття» Модуля 1 (Вступ і концептуальна основа):

Концептуальний аналіз доброчесності (15 хвилин)

- Лектор просить групу студентів розділитися на підгрупи по три або чотири людини й дати своє визначення доброчесності.
- Кілька підгруп надає свою відповідь усій групі.
- Лектор ділиться визначенням доброчесності з підручника.

Зверніть увагу, що в цьому випадку модуль рекомендує, аби лектор почав із прохання до студентів спершу надати свої власні визначення, а потім закликає поділитися ними та обговорити ці визначення разом із групою. Тільки після того, як ці визначення були сформульовані, лектор розповідає визначення доброчесності з підручника, та, діючи таким чином, може прямо вказати на деякі помилкові визначення або проблем, які були очевидні в початкових визначеннях студентів.

Майже будь-який досвід навчання поліпшується, коли студенти спершу отримують можливість сформулювати та обговорити свої попередні знання з предмета. Цей процес може іноді здаватися безладним і неефективним, оскільки початкові обговорення або ідеї студентів будуть неправильними чи неповними. Однак якщо лектор витратить навіть невелику кількість часу на те, щоб дізнатися їхнє розуміння, він зможе збагнути, у який спосіб найкраще змінити та поліпшити ментальні моделі, які вони мали на початку заняття. Джеймс Ленг (2016 р.) пропонує ширше обговорення переваг ситуації, за якої студенти намагаються відповісти на запитання або розв'язати проблеми до того, як вони будуть готові до цього.

Різноманітна та активна залученість

Аби студенти отримали глибоке розуміння нових знань, навичок або цінностей, їм необхідно активно використовувати їх. Активна залученість може відбуватися шляхом слухання лектора або перегляду відео, але це в жодному разі не повинно бути єдиною формою взаємодії студентів із навчальним матеріалом. У студентів також повинна бути можливість взаємодіяти з матеріалом іншими способами, скажімо, за допомогою письмових вправ, дискусій, мозкового штурму, рольових ігор та дебатів. У всіх модулях E4J містяться рекомендації щодо викладацьких та навчальних видів діяльності, які вимагають від студентів активного реагування на етичні питання, проблеми та труднощі. Незалежно від того, чи вирішують викладачі використовувати ці рекомендовані вправи або розробляти власні, вони повинні забезпечити, щоб від студентів вимагалось не лише слухати, читати або дивитися (що є більш пасивними формами навчання), а й говорити, писати та діяти.

Викладачі могли чути або читати про теорію, згідно з якою студенти мають різні *стилі навчання* (як-от візуальний або аудіальний тощо), а отже, викладачі повинні прагнути визначити найкращий стиль навчання для кожного студента та адаптувати інструкції до такого стилю. Цю теорію використовували для підтримки й просування низки освітніх ініціатив, деякі з яких фінансово витратні та вимагають багато часу для реалізації. За останні два десятиліття дослідники перевірили цю теорію декількома способами та виявили, що вона не підкріплюється доказами (Браун, 2014 р.). Хоча загалом слушно те, що деякі з нас вважають за краще читати або слухати лекції, тоді як інші люблять брати участь в обговореннях чи писати, немає жодних доказів, які підтверджують ідею про те, що ми вчимося більш ефективно або ретельно, коли працюємо в бажаному стилі навчання. Справді, деякі дослідники виявили, що студенти часто помиляються, коли визначають, який вид діяльності приносить їм найбільшу користь.

Ми щораз глибше переконуємося і тому, що навчання є найефективнішим, коли воно вимагає певних зусиль із боку студента, а отже, студенти можуть вчитися більш ефективно, коли від них очікують участі в діяльності, яку вони вважають складною. Студент, який любить слухати лекції, може з комфортом учитися на лекціях, але коли цьому студентові потрібно зібратися з думками та передати їх своїм колегам у рольовій грі, цей виклик його комфортному стилеві навчання може більш запам'ятися, ніж найближчій лекція, яку він відвідав. У літературі таке явище часто називають «бажаними труднощами» (Бйорк, 2013 р., і [цей](#) блог).

З цього випливає важливий висновок про види активної діяльності, які належить розробляти для студентів: *вони повинні бути різноманітними*. Якщо лектор нічого не робить, окрім читання лекцій студентам, у невідному становищі опиняються ті студенти, які не дуже добре сприймають лекції, скажімо, через те, що їм важко утримувати увагу упродовж тривалого часу. Схожим чином, якщо лектор нічого більше не робить, окрім того, що весь час залучає студентів до дебатів, у невідному становищі опиняються ті студенти, яким подобається мати можливість спокійно читати або слухати експерта. Під час складання плану викладання будь-якого з модулів лекторові варто подумати про те, як запропонувати студентам різні методи для активної взаємодії із навчальним матеріалом.

Усі модулі містять рекомендації для активної участі в різних формах. Наприклад, Модуль 2 (Етика та загальнолюдські цінності) охоплює рекомендовану структуру заняття з різними видами діяльності в одній групі. Якщо лектор слідуватиме за запропонованою послідовністю, студенти будуть займатися такими видами діяльності:

- Прослуховування лекції в супроводі презентації.
- Перегляд короткого відео.

- Участь в обговоренні ключових питань із усією групою.
- Робота в невеликих підгрупах над чітко визначеним завданням.
- Написання власної Декларації людських цінностей.
- Створення вистави, яка може охоплювати вірші, музику або танці.
- Вистава або презентація для своїх колег.
- Ознайомлення з навчальною настільною грою або додатком.

Цей надзвичайно широкий спектр занять дає кожному студенту можливість почуватися комфортно в одних аспектах роботи та зазнавати труднощів в інших. Творчий студент може вовтузитися під час лекції, але оживає в процесі створення вистави. Більш інтелектуальний студент отримає задоволення від лекції та відео, а його однолітки повинні допомогти йому представити свої ідеї класу.

Плануючи навчальні заходи для модулів, лектори повинні пам'ятати про той принцип, відповідно до якого вони прагнуть створити для своїх студентів широкий спектр активних форм взаємодії із навчальним матеріалом.

Завдання з перенесення знань

Кінцева мета будь-якої освіти – це *перенесення* знань: здатність студентів використовувати те, що вони дізналися в одному контексті, і застосовувати це в новому контексті. Що стосується добročесності та етики, лектори хочуть, щоб їхні студенти засвоїли те, про що вони дізналися з модулів, і застосували це до етичних ситуацій, зі якими студенти стикаються за межами аудиторії: у студмістечку, удома, у своїй кар'єрі та за її межами. Скажімо, під час викладання заняття, заснованого на Модулі 4 (Етика лідерства), можна очікувати, що студенти скористаються принципами, обговореними на такому занятті, і будуть використовувати їх, коли опиняться на керівних посадах, але можуть пройти місяці чи роки до того моменту, як вони обіймуть керівні ролі у професійному середовищі або у своїх громадах.

Дослідження з навчання доводять, що домогтися перенесення дуже складно. Люди схильні опановувати нові навички та ідеї у певних контекстах, а потім пов'язувати ці навички та ідеї з контекстом, у якому вони їх засвоїли. Найкращий спосіб допомогти студентам перенести знання поза контекст аудиторії, у якому вони вперше стикаються з ними, – це допомогти зв'язати ці знання з контекстами, із якими студенти стикаються у своєму повсякденному житті (Емброуз, 2010 р.). Лектори повинні, наскільки це можливо, завжди працювати над тим, щоб надавати реальні приклади ідей і принципів, яких вони навчають, та, що ще краще, пропонувати студентам знайти й пояснити свої власні приклади цих ідей та принципів.

Добрі вчителі зазвичай роблять це під час лекцій чи дискусій. Коли вони представляють нову ідею, вони наводять приклади того, як вона з'явилася у світі, або пропонують гіпотетичні сценарії, у яких вона могла б з'явитися у світі. Лектори повинні переконатися, що хоча б деякі з їхніх прикладів пов'язані з контекстом, у якому живуть студенти: з історією їхніх країн, із людьми, з якими вони знайомі, із повсякденними контекстами, у яких студенти живуть. Звичайно, певна частина навчального процесу йде на те, що студенти пізнаватимуть історично й географічно далекі країни, історії та людей, але якщо лектор ніколи не допомагає їм побачити зв'язок між матеріалом і їхнім власним життям, студенти навряд чи перенесуть матеріали курсу у своє життя.

На щастя, лекторам не потрібно робити всієї роботи зі встановлення цих зв'язків самостійно. Якщо студенти отримують повне уявлення про зміст матеріалів, вони зможуть знайти власні приклади того, як викладені принципи можна застосовувати у своєму житті. Розгляньмо цей дуже простий приклад навчальної діяльності на вправі 1 з Модуля 3 (Етика та суспільство):

Студентам пропонують принести на заняття щоденну газету або відвідати будь-який вебсайт, присвячений новинам. Їм дають п'ять хвилин на індивідуальну підготовку; завдання полягає в тому, щоб вивчити першу сторінку або заголовки й виявити від трьох до п'яти історій із чітко вираженою етичною складовою. Через п'ять хвилин формуються невеликі групи для обговорення та обміну прикладами. Кожна підгрупа обирає один приклад для презентації усім студентам.

Звернення до студентів із проханням переглянути новинні репортажі, особливо якщо ці новинні репортажі мають місцевий характер, допомагає студентам виробити звичку дивитися на новини через призму принципів, які лектори допомагають їм засвоїти, а це, своєю чергою, змушує їх набути звички переносити принципи в інші контексти за межі аудиторії.

Усі модулі пропонують студентам узяти участь у певних видах діяльності або вирішувати реальні дилеми, у яких можна застосовувати матеріали курсу. Вони також спонукають лекторів обговорювати, як зміст почутого може бути застосований до життя студентів за межами курсу. Оскільки лектор одночасно планує курс і займається викладанням, він повинен послідовно шукати можливості для полегшення перенесення, пропонуючи студентам встановити зв'язок між матеріалом курсу і їхнім власним життям.

Соціальна природа навчання

Хоча ми часто вважаємо навчальний процес самостійною роботою, творення нових ідей і формування знань набувають найбільшої ефективності тоді, коли студенти поєднують

самостійне навчання з можливостями для обговорення та співпраці один з одним. Кожен модуль містить рекомендовані навчальні заходи, у межах яких студенти взаємодіють між собою в обговореннях або інших групових видах діяльності. Незалежно від того, чи вирішують лектори виконувати ці рекомендовані заходи або створювати свої власні, студенти отримують користь, коли вони можуть ділитися ідеями, учитися один в одного і навіть сперечатися та дискутувати.

Дві пов'язані теорії допомагають підтвердити припущення про те, що студенти отримують користь від можливостей співпраці між собою. По-перше, як досвідчені знавці в певній галузі, лектори, імовірно, зазнають на собі дії феномену, який дослідники називають «сліпотою експертів» (expert blind spots): інакше кажучи, вони більше не можуть бачити матеріалу в такий спосіб, як його бачить студент-початківець. Лектори могли виявити це на власному досвіді як викладачі: вони пояснюють студентові певний матеріал, який здається їм абсолютно зрозумілим, але студент виявляється спантеличеним. Дослідники, які вивчають цю проблему, зауважили, що експерти, коли вони пояснюють свій предмет студентові-початківцю, часто пропускають кроки або концепції, які стали для них настільки автоматичними, що вони більше не усвідомлюють їх. Скажімо, якби досвідчений плавець навчав когось плавати, він міг би зосередитися на тому, що допомагав би розвинути ідеальні форми руху рук і ніг. А тим часом студент задихався б, оскільки вчитель не навчив його того, як правильно дихати під час гребків, бо це саме те, що викладач робить автоматично, а відтак для нього очевидним є факт, що студент повинен знати про це. Еллен Лангер (1997 р.) пропонує огляд труднощів, що виникають під час розпізнавання знань або навичок, які стали занадто звичними для нас.

У студентів, які гуртом з усіх сил намагаються чогось навчитися, немає «сліпоти експертів». Отже, вони можуть бути кориснішими один для одного, ніж викладач. Друга теорія навчання, яку розробив століття тому радянський психолог Л.С. Виготський, допомагає пояснити, чому таке трапляється. Виготський стверджував, що ми повинні визначити два рівні здібностей студентів: їхній поточний стан здібностей і здібності, яких вони могли б досягти за допомогою досвідчених колег або наставників. Іншими словами, уявіть собі десять математичних задач висхідної складності. Працюючи самостійно, студент може повністю вирішити всі до шостого завдання. Однак якби цей студент об'єднався з двома колегами, утрюх вони могли б допомогти один одному вирішити все до восьмого завдання. Різницю між цими двома рівнями досягнень – те, що студент може зробити самостійно і що він може зробити за допомогою колег, – Виготський описав як *зону найближчого розвитку* цього студента. Інакше кажучи, ця зона є наступним етапом навчання, якого студент може досягти, працюючи спільно з іншими (Виготський, 1978 р.).

Коли студенти слухають лекції, дивляться відео або читають тексти, що пояснюють їм основні ідеї етики, вони набувають певного рівня володіння матеріалом. Але вони будуть

володіти різними частинами цього матеріалу. Один студент може дуже добре володіти концепцією А, але нечітко розуміти концепцію В і вважати концепцію С цілком заплутаною. Співпрацюючи зі своїм колегою, який заплутався з концепцією А, але твердо володіє концепціями В і С, студент зможе підштовхнути себе і своїх колег до цієї зони найближчого розвитку, тим самим покращивши навчання обох. Отже, модулі надають безліч рекомендованих видів діяльності, у яких студенти працюють разом над завданнями, що дозволяє їм допомагати один одному поглиблювати своє розуміння доброчесності та етики.

Варто враховувати один практичний момент, коли звертаєтеся до студентів із проханням працювати разом. Було б ідеально, аби студенти працювали разом, щоб виконати якесь конкретне завдання. Якщо лектор просто ставить студентам запитання для обговорення й пропонує їм обговорити його між собою, цілком імовірно, що більш мотивовані студенти будуть дотримуватися вказівок, тоді як менш мотивовані ухилятимуться від виконання завдання. Цієї проблеми можна уникнути, якщо вимога полягатиме в тому, аби студенти працювали спільно з метою *створити* щось: документ, список, карту, виставу тощо. Завжди стежте за тим, щоб групи студентів мали якийсь результат, навіть дуже неформальний.

Наприклад, у Модулі 13 (Доброчесність та етика в публічній сфері) студенти дізнаються про взаємозв'язок між етикою і публічною службою. У вправі 2 цього модуля студентів просять розглянути етичний кодекс конкретної країни та порівняти його з теоретичною основою, яку запропонував лектор. Студентів розбивають на підгрупи та просять анотувати цей кодекс, пов'язуючи його елементи з принципами теорії. Потім студенти пояснюють групі виконану роботу у формі пленарного засідання.

Ця вправа дає студентам можливість допомогти один одному виконати початкове навчальне завдання, а потім представити свою роботу всій групі. Така базова структура добре підходить для багатьох типів спільної діяльності й дає студентам можливість допомагати один одному вчитися.

Самопізнання

Нарешті, ми знаємо, що одним із ключів до ефективного навчання є те, що дослідники називають «*метапізнанням*» (метакогнітивні процеси), яке стосується нашої здатності розуміти власний рівень знань та здібності до навчання. Що краще студенти розуміють свої можливості в контексті навчання, то ефективніше вони можуть контролювати та поліпшувати процес свого навчання з кожного предмета. Лектори повинні шукати способи, наскільки це можливо, запропонувати студентам визначити, що саме вони

розуміють або не розуміють або в чому їхні сильні та слабкі сторони. Когнітивний психолог Стівен Л. Чу створив серію відеороликів для студентів про важливість метапізнання для їхнього навчання. У відеороликах, доступних як для викладачів, так і для студентів, розглядають основні елементи дослідження в цій сфері, і їх можна знайти [тут](#).

Лектори мають змогу додавати можливості для бесід такого характеру в багатьох рекомендованих видах діяльності. Деякі модулі E4J рекомендують долучати студентів до участі в дебатах або рольових іграх, що стосуються етичних питань. Після подібних заходів завжди є змога запропонувати студентам підбити підсумки та подумати про набутий досвід. Це можна зробити у формі обговорень або письмових завдань. Лектор може також поміркувати про те, щоб робити паузи під час рольових ігор або симуляцій і давати студентам можливість сформулювати свій поточний стан розуміння; як тільки вони це зроблять, лектор може повернути їх до справи. Такі види діяльності, як рольові ігри, симуляції та дебати, будуть набагато ефективнішими під час навчання, якщо студенти знайдуть час, аби поміркувати над набутим досвідом і чітко сформулювати, що вони дізналися завдяки цим видам діяльності.

У Модулі 7 (Стратегії вчинення етичних дій) є багато рекомендованих навчальних заходів, які відкрито спонукають студентів до саморефлексії та аналізу свого мислення. Вправа 3 цього модуля, скажімо, завершується такими вказівками:

Після того, як ви вислухаєте рішення обговорюваного конфлікту цінностей, яке пропонує колега, скористайтеся моментом, аби перед обговоренням такого рішення мовчки обміркувати свої відповіді на наведені нижче запитання:

- *Яка ваша перша реакція на стратегію і «сценарій» колеги?*
- *Які сильні сторони такої реакції?*
- *Які питання до колеги ви все ще маєте?*
- *Якби така реакція була спрямована на вас, як, на вашу думку, ви б відреагували?*
- *Як можна поліпшити таку реакцію?*

Запитання такого характеру закликають до роздумів, які сприяють кращому метапізнанню, і допомагають студентові, надаючи вказівки для подальшого вивчення.

Ще одна дуже проста стратегія, яку багато лекторів використовує у своїх курсах, є письмовою вправою, яку студенти можуть виконати в кінці будь-якого заняття, незалежно від виду діяльності. У цій техніці, яку часто називають «хвилинка роздумів» (див., наприклад, у Модулі 9), викладач призупиняє заняття за кілька хвилин до закінчення і просить студентів записати свої відповіді на два запитання: «Що було найважливішим із того, про що ви довідалися сьогодні? Які запитання у вас залишились?» Коли учні

завершують навчальний процес шляхом розмірковування над цими двома запитаннями, вони допомагають закріпити у своїй свідомості найбільш фундаментальні знання або навички, отримані під час заняття, а також підбивають підсумки свого навчання, щоб визначити, де їм усе ще потрібна допомога. Як додатковий бонус лекторам буде корисно прочитати, що кажуть студенти. Всі вони можуть виявитися спантеличеними щодо тієї ж самої ідеї, або ж вони могли оцінити як «найбільш важливу» ту ідею, яку лектори вважають менш критичною. У кожному разі такі аспекти можна вирішити разом зі студентами на наступному занятті.

Дослідники, які вивчають проблему навчання, кажуть нам, що у більшості з нас є «ілюзії розуміння інформації в момент її сприйняття» щодо будь-якої конкретної теми. Інакше кажучи, ми схильні вважати, що знаємо більше, ніж це є насправді. Такі ілюзії, які переслідують також наших студентів, можуть позбавити їх мотивації вивчати щось нове. Найкращий засіб захисту від таких ілюзій полягає у заохоченні саморефлексії та аналізу власних знань. Що найбільш важливо, приділення уваги метапізнанню своїх студентів допомагає лекторам розширювати можливості студентів і мотивувати їх до продовження навчання після завершення формальної освіти.

Використання практичних прикладів

Можливо, варто сказати кілька слів про використання практичних прикладів, з огляду на те, що в багатьох модулях використовують цей важливий метод навчання. Практичні приклади можуть бути вигаданими або реальними. Обсяг варіюється від дуже великого, скажімо, типовий [Гарвардський практичний приклад \(кейс\)](#), до невеличких прикладів із кількох абзаців.

Школа бізнесу Річарда Айві при Університеті Західного Онтаріо – один із найбільш плідних виробників практичних прикладів із бізнес-питань. Її працівники [пояснюють](#) причину використання таких прикладів так:

«Приклад дозволяє (студентові) образно посісти позицію конкретної особи, яка приймає рішення». Сильною стороною методу навчання із використанням практичних прикладів є те, що студенти повинні застосовувати бізнес-принципи до порушених питань і обстоювати рекомендований курс дій перед своїми однокурсниками. Приклади дозволяють студентам поставити себе на місце справжніх менеджерів. Студенти аналізують ситуації, розробляють альтернативи, вибирають плани дій і реалізації, а також повідомляють та захищають свої висновки в невеликих підгрупах і перед усією групою. Практичні приклади використовують для перевірки розуміння теорії, для зв'язку теорії із

практичним застосуванням та для розвитку теоретичного розуміння. Приклади завжди були одним із найкращих способів дати студентам можливість учитися на практиці.

Практичні приклади, які найчастіше використовують у модулях E4J, іноді називають «ілюстративними практичними прикладами». Згідно з [Посібником із написання прикладів](#) Університету Колорадо:

Ілюстративні тематичні дослідження – це в першу чергу описові дослідження. Зазвичай вони використовують один або два варіанти події, щоб показати, на що схожа ситуація. Ілюстративні тематичні дослідження розробляють передусім для того, щоб незнайоме стало знайомим і щоб надати читачам єдину термінологію з певної теми.

У модулях E4J практичні приклади, як правило, постають як короткий опис ситуації, у якій необхідно прийняти рішення. Потім студент стає на місце особи, яка приймає рішення, і має вирішити (та сформулювати), як реагувати в цій конкретній ситуації. У такому контексті роль лектора полягає насамперед у тому, аби сприяти дискусії. У більшості випадків студенти приходять на заняття, уже прочитавши приклад. Лектор представляє тему й приклад, а потім спрямовує хід обговорення. Лектор також завершує обговорення, наголошуючи на головних моментах навчання, але основну частину обговорення мають проводити студенти. Залежно від розміру групи, обговорення проходить або у формі пленарного засідання, або в невеликих підгрупах. Спрямовуючи хід обговорення, лектор повинен стежити за тим, щоб студенти не відразу переходили до запропонованого рішення упродовж перших кількох хвилин обговорення. Відтак лектор може поставити такі загальні запитання:

- Які різні питання актуальні в цьому випадку?
- Хто є зацікавленими сторонами?
- Хто приймає основні рішення?
- Які варіанти доступні особі, яка приймає рішення?
- Які критерії варто використовувати для вибору найкращого варіанта (це ключова частина обговорення, пов'язана з теорією, обговорюваною на занятті, якщо таку теорію було надано)?
- Що б ви порекомендували?
- Яка можлива критика цього рішення і як би ви відреагували?

Залежно від наявних можливостей лектор повинен використовувати дошку або фліпчарт для запису розмови. Запис можна зробити або неформально з розвитком обговорення, або можна дещо структурувати. Деякі лектори витрачають години на те, щоб заздалегідь розробити план, а потім гнучко застосовувати його під час обговорення.

Список літератури та матеріали для подальшого вивчення

Амброуз, Сьюзан та ін. (Ambrose, Susan et al) (2010 р.). *How Learning Works: Seven Research-Based Principles for Smart Teaching* (Як відбувається навчання: сім заснованих на дослідженнях принципів інтелектуального навчання). Сан-Франциско, Каліфорнія: Jossey-Bass.*

Бейн, Кен (Bain, Ken) (2004 р.). *What the Best College Teachers Do* (Чим займаються найкращі викладачі коледжів). Кембридж, Массачусетс: Harvard University Press.*

Бйорк, Р. А. (Bjork, R. A.) (2013 р.). [*Desirable difficulties perspective on learning*](#) (Навчання з погляду бажаних труднощів). У книзі Х. Пашлера (H. Pashler, ред.), *Encyclopedia of the mind* (Енциклопедія розуму). Таузанд-Оакс: Sage Reference.

Блум, Сьюзен (Blum, Susan) (2016 р.). *I Love Learning; I Hate School: An Anthropology of College* (Я люблю вчитися і я ненавиджу школу. Антропологія коледжу.) Итака, Нью-Йорк: Cornell University Press.

Браун, Пітер, Марк Макденіел і Генрі Л. Редігер (Brown, Peter, Mark McDaniel and Henry L. Roediger) (2014 р.). *Make It Stick: The Science of Successful Learning* (Запам'ятати все. Наука про успішне навчання.) Кембридж, Массачусетс: Harvard University Press.*

Ленг, Джеймс М. (Lang, James M.) (2016). *Small Teaching: Everyday Lessons from the Science of Learning* (Викладання. Повсякденні уроки з науки про навчання). Сан-Франциско, Каліфорнія: Jossey-Bass.*

Лангер, Еллен (Langer, Ellen) (1997 р.). *The Power of Mindful Learning* (Важливість усвідомленого навчання). Рідінг, Массачусетс: Addison-Wesley.

Виготський, Л.С. і Майкл Коул (Vygotsky, L. S. and Michael Cole) (1978 р.). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes* (Розум у суспільстві. Розвиток вищих психологічних процесів). Кембридж, Массачусетс: Harvard University Press.

Зулл, Джеймс Е. (Zull, James E.) (2002 р.). *The Art of Changing the Brain: Enriching the Practice of Teaching by Exploring the Biology of Learning* (Мистецтво змінювати мозок. Збагачення практики викладання шляхом вивчення біології навчання). Стерлінг, Вірджинія: Stylus.*

*Ці п'ять книг містять огляд останніх досліджень у галузі викладання й навчання у закладах вищої освіти; вони рекомендовані для подальшого читання.

Розділ другий. Сприяння етичному середовищу навчання

Університетські модулі E4J із питань добродесності та етики надають матеріали й інструменти викладання з метою допомогти лекторам проводити заняття з різних етичних тем. Однак ефективна етична освіта вимагає виходу за межі простого викладання етичних тем; вона вимагає сприятливого етичного середовища навчання. Перебування в етичному середовищі під час навчання в університеті підвищує моральну чутливість і етичну поведінку студентів та допомагає їм усвідомити важливість етики в їхньому особистому й професійному житті та в суспільстві загалом. Ба більше, коли цінності та ідеї, на яких наголошено під час занять з етики, узгоджуються з тими цінностями й ідеями, які доводиться спостерігати поза аудиторією, їх із більшою імовірністю студенти вважатимуть дійсними. Таким чином, етичне середовище не лише важливе як освітній метод сам собою, але також має вирішальне значення для ефективності занять і курсів з етики, зокрема й заснованих на модулях E4J.

На цьому тлі лектори, які викладають модулі E4J, можуть побажати створити етичне середовище в аудиторії та в університеті. У такому середовищі повсякденні відносини та практика ґрунтуються на етичних стандартах, а студенти отримують рекомендації і підтримку щодо життя та взаємодії за етичними нормами.

Далі наведено дослідження двох основних методів, які лектори можуть легко використовувати у своїх аудиторіях для сприяння етичному навчальному середовищу: створення етичних «основних правил» для групи та використання етичних рольових моделей. Перший метод найбільш ефективний, коли учні займаються розробкою і дотриманням правил. Досвід участі у створенні етичного середовища в університеті особливо надає впевненості, оскільки демонструє студентам, що вони можуть сприяти формуванню етичного середовища в інших контекстах.

Встановлення основних правил етичної поведінки

Як студенти повинні поводитися в аудиторії? Чи дозволено їм їсти, користуватися електронними пристроями, якою мовою можна розмовляти в аудиторії? Як повинен поводитися лектор під час перерв на заняттях, відповідаючи на листи студентів, надаючи відповіді на запитання під час занять? Такі звичайні запитання виникають упродовж

кожного курсу практично в будь-якій країні або сфері освіти, і всі вони пов'язані з етичними питаннями.

Добре відомі приклади неетичної поведінки студентів: запізнення на заняття, використання мобільних телефонів або комп'ютерів у неосвітніх цілях в аудиторії, списування на іспитах і плагіат роботи інших. Університети постійно намагаються боротися з такою поведінкою шляхом підвищеної пильності (скажімо, програмне забезпечення для боротьби з плагіатом) і дисциплінарних процедур, а проте, хоча такі заходи й можуть запобігти виникненню деякої неетичної поведінки, вони рідко мають довготерміновий вплив. Один зі способів розв'язання цих проблем – встановити основні правила поведінки в аудиторії.

Наприклад, якщо вправи для проведення на занятті передбачають розповідання особистих історій, основним правилом може бути те, що кожен студент має право бути почутим і повинен бути відкритим та терпимим до різних думок і проявляти повагу до таких думок, навіть якщо він не згоден із ними. Лектор несе відповідальність за постійне дотримання цього правила. Основні правила не повинні стосуватися дисциплінарних питань або встановлювати санкції (багато університетів уже мають прозору дисциплінарну систему). Їх єдина мета – навчити студентів правильної поведінки.

За ідеальних умов основні правила етичної поведінки в аудиторії повинні розробляти спільно студенти та лектори, які також будуть разом брати участь у моніторингу виконання правил. Студенти, які створюють правила, будуть більш схильні їх дотримуватися. Ба більше, досвід участі у створенні етичного середовища в університеті надає впевненості студентам, оскільки демонструє, що вони можуть сприяти формуванню етичного середовища в інших контекстах. Фактично процес створення основних правил може бути більш значущим для студентів, ніж його результат, оскільки обговорення проекту правил формує безліч можливостей для підвищення етичної обізнаності. Отже, залучення студентів до встановлення основних правил є ефективним способом як формування етичного середовища навчання, так і забезпечення етичної освіти. У цьому контексті згадується обговорення в попередньому розділі важливості активної участі для ефективного навчання. І, звичайно ж, виконання правил під час занять, хоча часом є складним, може бути дуже ефективним інструментом в навчанні етиці.

Лектор може вжити безліч різних практичних заходів, щоб залучити студентів до створення основних правил. Наприклад:

- Лектори можуть попросити студентів попрацювати в невеликих підгрупах із метою виявити та описати етичну проблему або питання в аудиторії і розробити правила або рекомендації, які стосуються такої проблеми.

- Лектори мають змогу спонукати студентів створювати короткі відеокліпи на своїх мобільних пристроях, у яких висвітлюються загальні етичні проблеми. Їх можна розміщувати в соціальних мережах, як-от Facebook або Instagram.
- Лектор може призначити конкретні питання окремим студентам або підгрупам, такі як, скажімо, «поведінка в аудиторії» або «поведінка на іспиті». Питання спочатку обговорюють, а потім розробляють та узгоджують основні правила.
- Лектор може організувати студентський конкурс на найкреативніші слогани або плакати, присвячені темам основних правил.
- Щоб мотивувати й надихнути студентів, лектори мають змогу створювати короткі відеокліпи, у яких розглядаються загальні етичні проблеми в аудиторії, і ділитися ними зі студентами.
- Лектор може запустити кампанію (онлайн або офлайн), аби ознайомити з подальшим розвитком основних правил. Після створення правил лектор може ознайомити з ними в рамках кампанії. Лектор також має змогу попросити студентів укласти договір на початку курсу, згідно з яким вони зобов'язуються дотримуватися основних правил. У кінці курсу лектор може попросити студентів написати рефлексивну доповідь про вплив правил.

За сприятливих обставин лектор має змогу просунути цей проєкт ще на один крок, «удосконаливши» основні правила роботи в аудиторії, щоб вони були застосовні до всього факультету або університету загалом. Цей проєкт навіть може бути основою для розробки такого кодексу честі або кодексу етики для університетської спільноти, який враховує різні типи поведінки в ширшому університетському середовищі та який призначено для різних категорій членів університетської спільноти, включно зі студентами, лекторами й адміністративним персоналом. Одного з лекторів можуть обрати або він на добровільних засадах може управляти процесом впровадження основних правил чи кодексу. Однак такий комплексний підхід вимагає додаткових ресурсів, а також повної підтримки з боку вищого керівництва закладу вищої освіти.

Лектори як етичні рольові моделі

Дії значать більше, ніж слова. Етична *поведінка* може сприяти етичному *навчанню* студентів більш ефективно, ніж просте ізольоване *викладання* етики. «Як ви навчаєте» не менш важливо, ніж «чого ви навчаєте», особливо під час викладання доброчесності та етики. Лектори за характером своєї роботи подають приклад своїм студентам і в ідеалі повинні бути рольовими моделями етичної поведінки в аудиторії та за її межами. Лектори, які викладають етику, мають бути особливо віддані своєму завданню бути етичними рольовими моделями, оскільки це критично важливо для авторитету та ефективності їхніх курсів. Інакше кажучи, щоб створити сприятливе середовище для

викладання етики та цінностей, лектори повинні демонструвати добродесність і обмежувати неетичну поведінку в повсякденній практиці лектора в університеті, включно з етичною поведінкою щодо студентів, колег-лекторів та адміністративного персоналу (Халлак і Пуассон, 2007 р.).

У лекторів є багато можливостей продемонструвати належну етичну поведінку, а відтак стати рольовою моделлю для своїх студентів. Наприклад:

- Своєчасний початок занять і своєчасне їх закінчення.
- Належне розв'язання питання щодо перебивання та відволікань в аудиторії.
- Проведення обговорення в аудиторії таким чином, щоб продемонструвати повагу до різних думок.
- Невикористання своїх професійних відносин зі студентами в особистих цілях.
- Своєчасне виставлення оцінок і надання вичерпних відгуків, щоб допомогти студентам вчитися та покращувати свої навички.
- Швидкі та шанобливі відповіді на електронні листи й інші повідомлення від студентів.
- Чесне оцінювання виконаних завдань і тестів.
- Демонстрація студентам емпатії та розуміння у важких обставинах.

Карту можливих проступків на рівні вищої освіти можна знайти на онлайн-платформі ресурсів ETICO, доступної за посиланням: <http://etico.iiep.unesco.org>. Щоб поліпшити свою власну етичну свідомість і поведінку, лектори можуть організувати певні заходи задля власної вигоди. Наприклад:

- На початку кожного навчального року лектори можуть організувати семінар для підготовки до питань, обговорених вище. Новаторський підхід полягає в тому, щоб попросити студентів підготувати та провести деякі розділи семінару. Така зміна ролей веде до важливого процесу навчання по обидва боки та діє як загальний захід, спрямований на підйом морального духу.
- Лектори можуть створити для себе кодекс етики, якщо такого кодексу ще не існує в їхній установі. Ці кодекси можуть бути дуже корисним інструментом, що допомагає регулювати поведінку лекторів щодо студентів, інших лекторів, адміністративного персоналу та інших членів університетської спільноти за умови, що такі документи розробляють за участі всіх сторін (Пуассон, 2009 р.). Якщо такий кодекс вже існує, лектори можуть допомогти сформувати комітет, який здійснює нагляд за реалізацією кодексу.
- На початку кожного навчального року й перед екзаменаційним періодом декан факультету або завідувач кафедри можуть скерувати лекторам спеціального електронного листа, вказавши відповідні основні правила та нагадавши їм про

необхідність дотримуватися цих правил. Вони також можуть посилатися на кодекси етики, якщо такі кодекси існують для їхньої установи.

Список літератури та матеріали для подальшого вивчення

Халлак, Жак і Мюріель Пуассон (Hallak, Jacques and Muriel Poisson) (2007 р.). *Corrupt schools, corrupt universities: What can be done? (Корумповані школи, корумповані університети. Що можна зробити?)* Серія: Етика і корупція в освіті (Ethics and corruption in education). Париж: UNESCO Press. Доступно за посиланням: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001502/150259e.pdf>.

Гамільтон, Ніл В., Верна Е. Монсон і Джером М. Орган (Hamilton, Neil W., Verna E. Monson and Jerome M. Organ) (2012 р.). Empirical Evidence that Legal Education Can Foster Student Professionalism/Professional Formation to Become an Effective Lawyer (Емпіричні докази можливості юридичної освіти сприяти професіоналізму/професійному становленню студентів на шляху до ефективних юристів). *University of St. Thomas Law Journal*, т. 10, стор. 48–62.

МакКелві-Себіло, Піппа (McKelvie-Sebileau, Pippa) (2011 р.). *Patterns of development and use of codes of conduct for teachers in 24 countries* (Шаблони розробки та використання кодексів поведінки для викладачів у 24 країнах). Серія: Етика і корупція в освіті (Ethics and corruption in education). Париж: IIEP-UNESCO. Доступно за посиланням: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001923/192392e.pdf>.

Пуассон, Мюріель (Poisson, Muriel) (2009 р.). *Guidelines for the design and effective use of teacher codes of conduct* (Рекомендації із розробки та ефективного використання кодексів поведінки викладачів). Серія: Етика і корупція в освіті (Ethics and corruption in education). Париж: IIEP-UNESCO. Доступно за посиланням: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001850/185010e.pdf>.

Райс, Томас Х. Спіді та Холлі Вебб (Rice, Thomas H. Speedy and Hollie Webb) (2017 р.). *The importance of Teaching Ethics (Revised)* (Важливість етики викладання (переглянута версія)). Доступно за посиланням: <https://nebula.wsimg.com/f40c7bfad43f75dbe90f2c3db2404ef0?AccessKeyId=6A9F8785500488E660F0&disposition=0&alloworigin=1>.

Шлефлі, Андре, Джеймс Р. Рест і Стівен Дж. Тома (Schlaefli, Andre, James R. Rest and Stephen J. Thoma) (1985 р.). Does Moral Education Improve Moral Judgment? A Meta-Analysis of Intervention Studies Using the Defining Issues Test (Чи покращує моральне виховання

моральні судження? Метааналіз інтервенційних досліджень із використанням тесту на визначення проблем). *Review of Educational Research*, т. 55, стор. 346.

Ван Нуланд, Ширлі (Van Nuland, Shirley) (2009 p.). *Teacher codes: learning from experience (Кодекси викладачів: учимося на власному досвіді)*. Серія: Етика і корупція в освіті (Ethics and corruption in education). Париж: ІІЕР-UNESCO. Доступно за посиланням: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001858/185872E.pdf>.

Розділ третій. Огляд модулів та результатів навчання

Усі 14 університетських модулів із питань добродесності та етики є у вільному доступі на вебсайті E4J. Короткий виклад усіх модулів, включно з їх навчальними цілями, представлено нижче (клікніть на заголовок, щоб отримати доступ до повного модуля). Короткі описи 71 вправи, включеної до модулів, наведено в додатку.

Модуль 1. Вступ і концептуальні основи

Цей модуль становить короткий вступ до концепцій добродесності та етики. Його розроблено для викладачів, які прагнуть роз'яснити своїм студентам концептуальні аспекти, поставити їх перед етичними дилемами й навчити приймати рішення з етичних питань. Поняття добродесності було додано з метою розширити звичну сферу охоплення, властиву більш традиційній галузі етики. Концепції добродесності та етики сукупно створюють більш всеосяжну перспективу – вони дозволяють нам вийти за межі дискусій щодо різниці між правильним і неправильним, аби зосередитися так само на взаєминах та поведінці.

Упродовж усього модуля студенти знайомитимуться з концепціями, також їх залучатимуть до вирішення складних завдань, а саме – до прийняття найбільш етичних на їхню думку рішень щодо дилем. Студентів ознайомлять із трьома основними етичними теоріями, і їм буде запропоновано погодитися чи не погодитися з ними. Студенти не повинні боятися зайняти певної позиції, оскільки такий підхід сприятиме їхньому навчання та реалізації завдань модуля.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Розуміти та вміти надавати визначення поняттям добročесності й етики
- Описувати три основні теоретичні підходи до питань добročесності та етики
- Визначати етичні дилеми та вміти застосовувати різні теоретичні підходи
- Розуміти поняття особистої добročесності в контексті цього модуля

Модуль 2. Етика та загальнолюдські цінності

Цей модуль досліджує існування загальнолюдських цінностей, тобто тих речей або типів поведінки, яким, на нашу думку, потрібно віддавати перевагу і які варто пропагувати в житті всіх людей. Цінність – одне з наших найбільш важливих і сталих переконань, як щодо будь-якої речі, так і щодо поведінки. Хоча деякі цінності можуть бути універсальними, вони часто впливають із певних релігійних, соціальних та політичних контекстів. Для розуміння таких контекстів студенти проаналізують одну з «універсальних цінностей» у системі Організації Об'єднаних Націй – права людини. Студенти зможуть ознайомитися з формуванням Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ) та зрозуміти, яким чином вона виникла під час дебатів у мультикультурній групі окремих філософів, дипломатів і політиків. Щоб закріпити такі ідеї, студенти виконують активні навчальні вправи із формування Загальної декларації людських цінностей (ЗДЛЦ).

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Зрозуміти ідеї цінностей, етики та моралі в мультикультурному контексті.
- Зрозуміти, як можна розкрити загальнолюдські цінності різними способами, включно з науковими дослідженнями, історичними дослідженнями або публічними дебатами й обговореннями (те, що деякі філософи називають «діалектичним методом»).
- Зрозуміти й обговорити ідею морального релятивізму та ті виклики, які він ставить перед загальнолюдськими цінностями.
- Критично оцінити взаємозв'язок між теорією і практикою під час формулювання цінностей.
- Зрозуміти, що цінності постають із життєвого досвіду, але їх необхідно обґрунтовувати перед іншими.
- Зрозуміти роль обговорення й дискусії у формуванні таких цінностей.
- Зрозуміти механізм створення дієвого документа в рамках такого процесу.

Модуль 3. Етика та суспільство

Цей модуль досліджує важливість етики для суспільства і взаємозв'язок між цими двома поняттями. Його розроблено для викладачів, які прагнуть допомогти своїм студентам зрозуміти поняття «суспільство», яке іноді визначають як людство загалом, а часом трактують з огляду на певне місце, а також дослідити способи застосування етичних підходів для поліпшення нашого розуміння суспільства і зрештою наші спроби вдосконалити його. Модуль також покликаний показати, що етика є частиною будь-якого виміру суспільства. Особливу увагу звернено на теорію суспільного договору й роботи Джона Ролза з особливим наголосом на концепції справедливості та чесності.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Надати визначення концепції суспільства.
- Зрозуміти взаємозв'язок між етикою і суспільством.
- Описати різні теоретичні підходи, які визначають цю проблему, з особливим наголосом на теорії суспільного договору.
- Сформулювати та обстоювати бажану позицію щодо зв'язків між етикою і суспільством, усвідомлюючи її обмеження.

Модуль 4. Етика лідерства

Ми живемо у світі, у якому люди, організації, країни й суспільства стають щораз більш взаємопов'язаними. Таким чином, вплив лідерства, як добрий, так і поганий, поширюється на всі політичні та економічні системи. Із посиленням такої пов'язаності зростає також вплив, і така ситуація змінила характер лідерства. Лідери мають вплив за межами своєї організації, зміцнюючи взаємозв'язок між етикою та добрим лідерством. Цей модуль розроблено з метою допомогти лекторам ознайомити студентів із теоретичним підґрунтям та практичним застосуванням етичного лідерства з урахуванням культурного розмаїття сучасних організацій. Модуль складається з трьох основних питань:

- *Що* таке етичне лідерство?
- *Чому* етичне лідерство є важливим?
- *Як* можна просувати етичне лідерство?

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Надати визначення поняттю етичного лідерства та навести приклади.
- Зрозуміти етичну відповідальність лідерів.
- Пояснити ефективне етичне лідерство.
- Надати оцінку етичному лідерству.
- Визначити способи просування етичного лідерства.

Модуль 5. Етика, різноманітність і плюралізм

У цьому модулі розглянуто концепції різноманітності, толерантності та плюралізму. У ньому досліджуються способи прийняття різноманітності, які можуть викликати труднощі, однак завдяки ідеям і прикладам етичної поведінки такі способи допомагають зрозуміти різноманітність та досягти її. Модуль надає огляд варіантів і підходів для розв'язання етичних проблем, включно з питаннями раси, релігійних переконань, гендеру, сексуальної орієнтації, інвалідності, політичних поглядів і низкою інших. Він висвітлює відповідні концепції шляхом обговорення історичних соціальних систем, у яких панували толерантність і плюралізм, та історичних взірців добродесності, які забезпечували надихаюче лідерство в моделюванні різноманітності й прийняття в складних ситуаціях. У модулі також обговорюють скрутні становища з погляду моралі, у яких рішення моральної дилеми не є однозначними й вимагають певних форм етичного мислення. У ході обговорення підкреслюється і досліджується важливість різноманітності не лише в контексті справедливості щодо окремих осіб та маргіналізованих груп, а й з огляду на те, що різноманітність виступає засобом удосконалення суспільства загалом. Модуль передбачає застосування різних педагогічних методів, як-от мінілекції, дискусії, дебати та рольові ігри, щоб заохотити студентів до колективного прийняття рішень як у гіпотетичних, так і в реальних ситуаціях, які враховують різноманітність.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Зрозуміти й визначити різноманітність, толерантність і плюралізм.
- Усвідомити цінність культур, ідентичностей, історій та поглядів, відмінних від власних.
- Навести приклади моральних взірців, дії яких просувають цінності толерантності та плюралізму.
- Продемонструвати базове розуміння більш складних аспектів різноманітності, як-от інтерсекційність, ідентичність і субкультури.

Модуль 6. Виклики життя за етичними нормами

Цей модуль покликаний допомогти студентам зрозуміти деякі психологічні механізми, які за певних обставин здатні привести до неетичної поведінки. У модулі висвітлено в контексті обговорення кількох широковідомих психологічних експериментів деякі основні людські якості, які часто працюють на нашу користь, проте іноді можуть спонукати нас до неетичних дій. Модуль покликаний мотивувати студентів брати на себе відповідальність за власне життя, уникаючи поширених помилок, які можуть вплинути на їхню здатність діяти етично. Згідно з експериментальними дослідженнями, самоконтроль

є важливим для етичної поведінки, але самоконтроль схожий на м'язи, які розвиваються завдяки вправам і втомлюються від надмірного навантаження (Баумейстер, 1999 р.). Отже, однаково важливо триматися якомога далі від небезпеки й працювати над зміцненням нашої спроможності контролювати себе. У межах цього модуля прийняття відповідальності за етичну поведінку в нашому житті означає зміцнення наших «м'язів» самоконтролю й вивчення способів уникнення ситуацій, які можуть змусити нас до дій, про які ми згодом пожалкуємо. Експерименти, які буде обговорено в модулі, обирали через їх цінність у викладанні, через проблеми, які вони висвітлюють, їх актуальність для життя студентів і різноманітність доступних корисних матеріалів (включно з відео). Існує багато інших психологічних факторів, які впливають на етичну поведінку та які виходять за межі цього модуля (деякі з них розглянуто в Модулі 7 і Модулі 8).

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Розуміти механізми, які змушують нас діяти неетично, і визначити їх вплив на наше життя.
- Пояснити й продемонструвати, у який спосіб такі механізми можуть грати як позитивну, так і негативну роль у нашому житті.
- Зрозуміти взаємозв'язок між прийняттям відповідальності та етичністю, а також як це застосувати до власного життя.
- Отримати інформацію, яка сприятиме роботі з удосконалення етичних навичок.

Модуль 7. Стратегії вчинення етичних дій

Цей модуль знайомить студентів із практичними стратегіями вчинення етичних дій на робочому місці (у державному або приватному секторі), в університеті, у суспільстві та в житті загалом. Діяти етично часто є важким завданням. З огляду на обговорення в Модулі 6 і Модулі 8, існує безліч психологічних примх і контекстуальних чинників, які нерідко заважають вчиняти правильно. У межах цього модуля обговорюється кілька практичних стратегій, які можуть допомогти добромисним людям подолати хоча б деякі з цих перешкод. Стратегії, досліджувані в цьому модулі, передбачають не лише загальне підвищення обізнаності про проблеми й підводні камені, що перешкоджають етичній поведінці. Такі підходи або методи ґрунтуються на діях і розбудовують здатність чинити етично. У модулі розглядають питання про те, скажімо, якою мірою написання сценаріїв, планування дій, регулярні повторення та обмін досвідом можуть сприяти подоланню труднощів в ситуаціях з етичними викликами або навіть в обставинах, які здатні спонукати етичних людей чинити у спосіб, що суперечить їхнім істинним переконанням. Такі засновані на діях підходи впливають із досліджень і досвіду, які свідчать про можливість

підвищити здатність до етичних дій за допомогою навчання та прикладів належної практики.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Розуміти способи подолання загальних психологічних і контекстних перешкод для вчинення етичних дій.
- Застосовувати стратегії вчинення етичних дій, розроблені в різних секторах та сферах.
- Створювати, вдосконалювати та виконувати сценарії вчинення етичних дій та прищепити звичку до таких дій.
- Стати більш ефективними прихильниками змін.
- Застосовувати методи обміну досвідом щодо вирішення конфліктів на робочому місці.

Модуль 8. Поведінкова етика

За даними досліджень поведінкової науки, у своїх рішеннях люди менш послідовні та менш раціональні, аніж вони готові визнати. Іноді людина може не усвідомлювати, що її поведінка відхиляється від етичних стандартів. Така ситуація виникає через те, що виправдання та упереджені судження розмивають уявлення про етичні порушення (ОЕСР, 2018 р.). Цей модуль – короткий вступ до галузі поведінкової етики, яка вивчає психологічні процеси, що обумовлюють етичну та неетичну поведінку. Мета цього модуля полягає в наданні студентам розуміння людської поведінки, яку вдасться легко втілити в практичні дії, які вони можуть вчинити для створення більш етичного середовища. Модуль передбачає, що в процесі підготовки студенти завершили три або менше опитувань перед початком заняття. Ці опитування нададуть дані, які можна використовувати для ілюстрації концепцій, представлених у модулі. Студенти матимуть змогу краще зрозуміти ці концепції у світлі власної поведінки. Такі опитування, проведені перед заняттям, є важливим нововведенням у цьому модулі, оскільки вони ілюструють не лише зміст курсу, а й суть поведінкової науки.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Виявляти такі етичні ризики в повсякденному житті, у суспільстві й організаціях, які можуть призвести до неетичного вибору, ідеться, скажімо, про структури, що розмивають відповідальність, або групи, які колективно дестигматизують неетичну поведінку.
- Зрозуміти неізолюваний характер етичного вибору, який насправді є частиною соціальної взаємодії (тому думки та дії інших мають значення).

- Використовувати знання про поведінку для створення середовища, що заохочує до більш етичної поведінки.
- Цінувати те, що дизайн поведінкової політики можна ефективно впровадити для підвищення етичності поведінки за незначних фінансових витрат.

Модуль 9. Гендерні аспекти етики

Цей модуль знайомить студентів із гендерними аспектами етики. Він спрямований на підвищення обізнаності студентів про те, як навіть приховані або несвідомі гендернозумовлені когнітивні викривлення й упередження заважають людям вести етичний спосіб життя. Модуль присвячений маргіналізації жінок за гендерною ознакою. Із цього не випливає, що чоловіки та хлопці не можуть зазнавати дискримінації. Однак, як визнано в Цілях сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ЦСР), жінки в усьому світі в переважній більшості випадків зазнають кількох видів гендернозумовленої дискримінації та насильства. У модулі обговорюють різні форми гендернозумовленої дискримінації, від якої страждають жінки, і розглядають феміністські підходи, розроблені у відповідь на такі негативні тенденції. Модуль фокусується на реляційній феміністській етичній теорії, відомій як етика турботи (ЕоС – Ethics of Care), і демонструє, у який спосіб ця концепція може допомогти у виявленні та усуненні гендернозумовленої дискримінації. Хоча модуль присвячений маргіналізації жінок, багато з його ідей можна застосувати для розв'язання проблеми маргіналізації інших груп.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Давати правильні визначення основних гендерних понять, гендернозумовленої дискримінації та підходу етики турботи.
- Розуміти способи, у які люди можуть зазнавати маргіналізації за гендерною ознакою, та усвідомлювати те, як гендер перетинається з іншими елементами впливу.
- Давати визначення та виявляти сексизм у повсякденному житті та розуміти способи боротьби з ним індивідуально й колективно як покоління, культура або спільнота.
- Розуміти феміністські рухи та феміністську етику з огляду на їх історичний контекст.
- Застосовувати теорію етики турботи для розв'язання проблем і запобігання гендернозумовленій дискримінації.
- Демонструвати, що саме означає приймати підхід етики турботи та обстоювати моральну позицію протидії гендерній дискримінації у повсякденному житті людини.

Модуль 10. Добročесність та етика засобів масової інформації

У цьому модулі обговорено взаємозв'язок між концепціями етики та ЗМІ. Мета модуля полягає у сприянні інтроспективним міркуванням про те, у який спосіб усі ми як особистості беремо участь у створенні та розповсюдженні ЗМІ. Модуль досліджує важливе значення етики як для традиційних форм ЗМІ, таких як журналістика, так і для сучасних форм соціальних медіа. Поява технологій соціальних медіа та цифрових новин підвищила етичну відповідальність людей у такій галузі, особливо з урахуванням глобального охоплення й потужного впливу цих нових форм ЗМІ. Такі зміни, разом із неправдивими новинами та посиленням обмежень ЗМІ по всьому світу, роблять цей модуль важливим та актуальним для студентів усіх дисциплін.

Визнаючи такі мінливі обставини, модуль поширює обговорення проблеми етичної відповідальності не лише на професійних журналістів, а й на споживачів новин, користувачів соціальних медіа і так званих «громадських журналістів». Він призначений для того, аби допомогти лекторам поліпшити студентське розуміння понять постачальника або споживача ЗМІ, а також спрямований на те, щоб пояснити, які етичні міркування необхідно враховувати тим, хто виконує ці ролі. Мета модуля також полягає в тому, аби надати студентам розуміння згубного впливу, який може виникнути через відсутність добročесності та етики в процесі постачання й споживання новин.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Усвідомлювати значення відповідальності ЗМІ та етичних аспектів створення, надання й споживання новин.
- Розуміти етичні зобов'язання постачальників новин перед суспільством.
- Приймати етичні рішення щодо ЗМІ, незалежно від свого статусу – постачальника чи споживача новин, професіонала чи непрофесіонала або ж звичайного користувача соціальних мереж.
- Аналізувати випадки та проблеми етики ЗМІ за допомогою моделі прийняття рішень «Potter Box».

Модуль 11. Добročесність та етика в бізнесі

Цей модуль знайомить студентів з ідеєю про те, що добročесність і етика є ключем до сталого успіху в бізнесі. У ньому досліджують причини, через які фізичні особи в корпоративних установах повинні діяти добročесно та етично провадити свій бізнес. Ба

більше, у ньому представлено огляд складових ефективної культури добročесності та етики, яка допомагає підприємствам діяти як свідомим корпоративним громадянам. Комплаєнс (дотримання норм) – це концепція, що охоплює заходи, які вживають підприємства для дотримання стандартів, норм і положень, також така концепція є важливою частиною будь-яких дискусій про добročесність та етику, а отже, її розглянуто в цьому модулі. Особливу увагу звернено на роль кодексів етики або кодексів поведінки як інструментів, що дозволяють підприємствам домогтися етичної поведінки та дотримання вимог. Хоча кодекси є лише одним із компонентів загальної програми ділової етики, вони постають як реальний спосіб актуалізувати етичні норми в бізнесі.

Модуль 1 із питань добročесності та етики серії E4J (Вступ і концептуальна основа) дає визначення термінів «добročесність» та «етика», знайомить з основними етичними концепціями і їх філософськими засадами, а також демонструє етичне мислення й аналіз. Цей модуль заснований на таких обговореннях. Основна ідея модуля полягає в тому, що підприємствам необхідно застосовувати комплексний і міждисциплінарний підхід для дотримання стандартів добročесності та розв'язання етичних проблем. У модулі також коротко пояснено, як підприємства можуть сприяти досягненню Цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Пояснити, чому добročесність та етика важливі як для корпорацій, так і для фізичних осіб у світі бізнесу.
- Надати економічне обґрунтування важливості добročесності та етики в бізнесі (як із погляду створення довготермінової цінності, так і з погляду захисту цінності).
- Описати ключові компоненти, необхідні для розробки, впровадження та підтримки успішної програми із забезпечення добročесності та етики в будь-якому бізнесі.
- Запропонувати етичні підходи до управління для підприємств із різними характеристиками із погляду розміру, юридичного статусу чи рівня складності.

Модуль 12. Добročесність, етика й право

Чому деякі дії законні, але не етичні, або етичні, але не законні? Цей модуль призначено для лекторів із різних дисциплін, які хочуть ознайомити своїх студентів з ідеями добročесності, етики та права, зокрема з тим, що означають ці концепції та чим вони відрізняються. Добročесність, етика та право щодня висвітлюються в новинах і регулярно впливають на життя студентів, тому всім студентам буде корисно мати чітке уявлення про ці ідеї та проблеми, які такі ідеї порушують. Обговорення правових питань проводиться

на базовому рівні, що робить модуль ідеальним для неюридичних курсів і програм. Однак студенти юридичних напрямів також отримують корисну інформацію з цього модуля, адже він ознайомлює із фундаментальною відмінністю, із якою зіткнуться всі студенти юридичних напрямів: у чому полягає різниця між правом і етикою? Таким чином, модуль можна інтегрувати у вступні курси з права й національних правових систем, у курси з правничої етики або в будь-який юридичний курс, який порушує питання етики.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Розуміти концепції добродесності, етики та права, включно з тим, як вони перетинаються і чим відрізняються.
- Розуміти та аналізувати проблеми, пов'язані з добродесністю, етикою і правом у суспільному контексті, а також створювати та оцінювати шляхи їх вирішення.
- Передбачати, виявляти та міркувати про проблеми, що стосуються добродесності, етики та права у своєму власному житті.
- Визнавати важливість добродесності, етики та права в розв'язанні проблем, із якими студенти зіткнуться в майбутньому.

Модуль 13. Добродесність та етика в публічній сфері

У цьому модулі розглянуто методи та підходи до зміцнення добродесності в публічній сфері. Цей модуль призначено для лекторів, які хочуть ознайомити студентів із важливістю добродесності публічної служби та з тими способами, за допомогою яких публічні організації можуть сприяти формуванню етичного робочого середовища. Модуль досліджує концепцію управління добродесністю в публічній сфері. У ньому також обговорено інші етичні засади, застосовні до публічних організацій, як-от кодекси етики та кодекси поведінки. Підкресливши важливість добродесності в публічній сфері, або публічної добродесності, модуль фокусує увагу на двох основних ідеях. Перша ідея полягає в тому, що етичну поведінку визначають як зовнішні, так і внутрішні спонуки. Отже, створення етичних публічних організацій вимагає процесів, що проникають у розум і серця зацікавлених сторін. Друга ідея, розглянута в модулі, полягає в тому, що зміцнення добродесності публічних організацій вимагає паралельної роботи над особистою етикою, організаційною культурою та системами управління. Обговорення спираються на концепції, розроблені в Модулі 1 та в Модулі 14. Виходячи за рамки теоретичних і концептуальних пояснень, модуль охоплює інтерактивні вправи, які допомагають студентам глибше зрозуміти порушені питання.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Розуміти ключові інструменти для зміцнення доброчесності та етики в публічній сфері, а також процеси управління доброчесністю в публічних організаціях.
- Надавати належну оцінку проблемам, пов'язаним із доброчесністю та етикою публічної служби.
- Аналізувати кодекси етики як особливий набір публічних цінностей і принципів діяльності та розуміти взаємозалежність цих цінностей.
- Оцінювати й аналізувати сценарії публічної служби та спробувати створити інструмент для управління ризиком порушень доброчесності.

Модуль 14. Професійна етика

Чи повинен журналіст публікувати дуже особисту інформацію про когось, щоб повідомити громадськість про проблему? Чи повинен юрист приховувати конфіденційну інформацію про клієнта, яка могла б врятувати чиєсь життя? Цей модуль призначено на те, аби ознайомити студентів із природою, практикою і важливістю професійної етики. По-перше, модуль допомагає студентам відрізнити професійну етику від особистої та теоретичної етики, а по-друге, привертає увагу студентів до важливого питання, порушеного професійною етикою, – потенційного конфлікту між рольовою мораллю та особистою мораллю. Модуль також знайомить студентів із кодексами професійної етики, з якими студенти зіткнуться на початку роботи за професією. Студенти, можливо, вже стикалися з такими кодексами, які застосовують в університетському середовищі, як-от кодекси етики для лекторів. Модуль допоможе студентам усвідомити важливість професійної етики для різних організацій, а також установ, окремих осіб і суспільства загалом. Наголошуючи на важливості професійної етики, лектори за допомогою модуля спонукатимуть студентів поводитися етично у своєму професійному житті. Якщо модуль викладають у межах програми, спрямованої на підготовку студентів до певної професії, як-от право, медицина, бізнес, освіта або журналістика, лектор може додати приклади та практики саме із цих професій.

Цей модуль передбачає такі результати навчання:

- Чітко розмежовувати особисту, теоретичну та професійну етику.
- Мислити критично щодо етичних проблем, які виникають безпосередньо під час будівництва кар'єри, і застосовувати особисту, теоретичну та професійну етику для ретельного обміркування моральних рішень у рамках певних професій.
- Усвідомлювати виклики, що виникають унаслідок потенційних конфліктів між рольовою мораллю й особистою мораллю, та обмірковувати шляхи їх вирішення.

- Розуміти роль професійних етичних кодексів, різницю між кодексами прагнень та дисциплінарними етичними кодексами, а також те, як професійні кодекси можна застосовувати під час розбудови кар'єри.

Розділ четвертий. Адаптація модуля та методичні рекомендації

Університетські модулі з питань добročесності та етики були розроблені у спосіб, який передбачає можливість адаптації. Кожен модуль передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять. У подальших параграфах наведено приклади можливої адаптації. Цей список не є вичерпним, і за потреби його можна розширити.

З метою надання максимальної підтримки лекторам УНЗ ООН буде вдячне за отримання будь-яких адаптованих версій модулів E4J (повідомлення можна надсилати на адресу unodc-e4j@un.org). Після отримання УНЗ ООН розповсюдить їх крізь свою мережу лекторів як приклади можливої адаптації модулів до різних регіонів, контекстів і дисциплін.

Локалізація матеріалів

Лектор може вжити таких кроків для локалізації матеріалів модулів:

- Визначте будь-який матеріал, який може виявитися образливим у місцевому культурному контексті, і видаліть або змініть цю частину.
- Забезпечте індивідуалізацію вступної частини із посиланнями на відповідну правову базу й практичні приклади, можливо, на останні випадки, що висвітлювалися в місцевих ЗМІ.
- За необхідності замініть або доповніть наявні матеріали для читання та поглибленого вивчення, практичні приклади та вправи із прикладами, що зображують місцевий контекст.
- Об'єднайте матеріали модулів E4J із наявним модулем, якщо це доречно.
- За потреби перекладіть контент місцевою мовою.
- Адаптуйте матеріали, щоб вони краще відповідали певній дисципліні, сектору або галузі.

Інтеграція в наявний курс

Усі модулі E4J було розроблено таким чином, щоб їх можна було пропонувати як окремий модуль або інтегрувати в наявний курс. Як було згадано раніше, модульна структура дозволяє лекторам вибирати лише ті модулі, які є актуальними для певного контексту. Лектори також можуть створити повний курс із питань добродесності та етики, використовуючи всі 14 модулів.

У лекторів є багато варіантів використання модуля E4J. У форматі окремого модуля його можна запропонувати як добровільне або обов'язкове доповнення до курсу, наприклад у вигляді семінару для проведення поза звичайними запланованими заняттями. Також модулі можна використовувати для літніх або проміжних занять чи як публічні сесії за участі багатьох людей, а не лише зареєстрованих студентів.

Інтеграція в наявний курс вимагає ретельного планування, адже кожне окреме заняття необхідно передбачити в плані курсу, який, імовірно, підлягатиме внутрішнім процедурам затвердження. Лекторам часто надають достатню гнучкість у впровадженні нового, але актуального матеріалу в план курсу. Скажімо, у курсі з питань засобів масової інформації та комунікацій, імовірно, увага приділятиметься також питанням етики. У такому разі лектор може або замінити наявний матеріал модулем E4J, або адаптувати/об'єднати наявний матеріал із контентом E4J. За відсутності матеріалу з питань етики лектор повинен реорганізувати наявні матеріали, аби звільнити місце в схемі курсу для контенту E4J.

Лектор несе відповідальність за ознайомлення з академічними вимогами конкретних навчальних закладів. Описаний вище процес не завжди можливий.

Зміна тривалості модулів

Згідно із рекомендаціями тривалість модуля становить три години. Залежно від стилю викладення й розміру групи для типового модуля E4J з усіма вправами пропонують передбачити проміжок часу від однієї до чотирьох годин. Такі вимоги різняться залежно від навчального закладу й програми навчання. Заняття, які проводять для студентів бакалавріату, зазвичай коротші, тому один модуль E4J, можливо, доведеться розподілити на два або більше занять. Навпаки, заняття в магістратурі можуть тривати дві або три години, чого може виявитися достатньо для перегляду матеріалу всього модуля. Однак деякі лектори можуть на власний розсуд розподілити модуль на два заняття, оскільки перерва між двома заняттями дозволить студентам краще опрацювати та засвоїти

матеріали. У деяких випадках лектори можуть вирішити подати додатковий матеріал із метою провести семінар на пів дня або навіть на цілий день.

Щодо цього немає жорстких вказівок, і лектори повинні вносити корективи відповідно до своїх обставин.

Розробка окремого курсу

Кожен модуль містить окремий розділ «Рекомендації з розробки окремого курсу», у якому зазначено таке:

Цей модуль передбачає схему тригодинного заняття, але є можливість його подальшого розширення та перетворення в окремий курс. Обсяг і структура такого курсу визначатимуться конкретними потребами кожного окремого випадку, проте в цьому документі запропоновано рекомендовану структуру.

Рекомендації дуже гнучкі та містять деякі загальні пропозиції щодо змісту й структури окремого курсу. Їх також можна використовувати як джерело ідей для додаткових матеріалів із метою підготовки до тривалих занять або семінарів.

Комбінації модулів

Лектори можуть вирішити подати студентам доступні модулі в певних комбінаціях. Ці комбінації потенційно можна перетворити в курси, які відповідатимуть вимогам таких систем, як Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS – European Credit Transfer System), яка є частиною Болонського процесу. Більш детальна інформація про ECTS доступна [тут](#). У таблиці нижче представлено пропозиції щодо можливих комбінацій, які можна розглянути в межах різних дисциплін. Їх пропонують для курсів, що складаються із семи занять. За потреби можна передбачити восьме заняття для проведення іспиту. Кожне заняття в Таблиці 1 вважається тригодинним очним заняттям згідно із рекомендованими часовими рамками для модуля E4J. Такі заняття можуть передбачати й довші або коротші періоди, які відповідатимуть конкретним вимогам. У разі коротших очних занять тривалістю одна година або менше модуль E4J також можна викласти упродовж трьох окремих занять.

	Соціальні науки	Економіка й менеджмент	Інженерна галузь	Право
<i>Модуль 1. Вступ і концептуальні основи</i>	Заняття 1	Заняття 1	Заняття 1	Заняття 1
<i>Модуль 2. Етика та загальнолюдські цінності</i>	Заняття 2			Заняття 2
<i>Модуль 3. Етика та суспільство</i>	Заняття 3	Заняття 2	Заняття 2	Заняття 3
<i>Модуль 4. Етика лідерства</i>		Заняття 3	Заняття 3	Заняття 4
<i>Модуль 5. Етика, різноманітність і плюралізм</i>	Заняття 4	Заняття 4		Заняття 5
<i>Модуль 6. Виклики життя за етичними нормами</i>	Заняття 5			Заняття 6
<i>Модуль 7. Стратегії вчинення етичних дій</i>	Заняття 6		Заняття 4	
<i>Модуль 8. Поведінкова етика</i>		Заняття 5	Заняття 5	
<i>Модуль 9. Гендерні аспекти етики</i>	Заняття 7	Заняття 6	Заняття 6	
<i>Модуль 10. Доброчесність та етика засобів масової інформації</i>				
<i>Модуль 11. Доброчесність та етика в бізнесі</i>		Заняття 7		
<i>Модуль 12. Доброчесність, етика й право</i>				Заняття 7
<i>Модуль 13. Доброчесність та етика в публічній сфері</i>				
<i>Модуль 14. Професійна етика</i>		Заняття 7	Заняття 7	

Таблиця 1. Можливі комбінації

Комбінації визначатимуться вимогами закладу вищої освіти або його структурного підрозділу і ґрунтуватимуться на пріоритетах щодо тем лекцій. Лектори можуть також розглянути комбінації із модулями E4J стосовно інших тем. У цьому контексті слід нагадати, що E4J також пропонує університетські модулі щодо основних напрямів діяльності УНЗ ООН із боротьби зі злочинністю, зокрема боротьба з корупцією, запобігання злочинності та кримінальне правосуддя, кіберзлочинність, вогнепальна зброя, організована злочинність, торгівля людьми/незаконне ввезення мігрантів і боротьба з тероризмом. З огляду на наявність модулів E4J для різних предметних ділянок і в контексті безлічі можливостей, що надаються гнучкими часовими вимогами, уся серія модулів E4J може бути адаптована для багатьох різних середовищ.

Викладення у великих групах

З огляду на доволі інтерактивний характер, вправи в модулях найбільш доречні для досить малих груп студентів, у яких навчається до 50 осіб та в межах яких студентів можна легко розділити на невеликі підгрупи для обговорення окремих прикладів або виконання вправ, після чого представники таких підгруп зможуть надати відповідь усій групі. У великих групах, що складаються з декількох сотень студентів, складніше мати таку саму структуру із малих підгруп, і лектор може вирішити адаптувати методи фасилітації, аби забезпечити достатньо часу для групових обговорень, а також для надання зворотного зв'язку всій групі. Найпростіший спосіб розв'язати проблему обговорення в підгрупах у великій групі – запропонувати студентам обговорити питання з чотирма або п'ятьма іншими студентами, які сидять поруч. З огляду на обмеження в часі, не всі підгрупи зможуть надати свою відповідь по завершенню кожної вправи. Лекторіві рекомендують доволіно обирати ту чи іншу групу та водночас подбати про те, аби всі групи отримали можливість надати відповідь хоча б один раз під час заняття. Якщо дозволяє час, лектор може організувати загальне обговорення після того, як кожна підгрупа надасть свою відповідь.

Висновки

Ініціатива E4J пропонує інноваційний підхід до глобального навчання з питань етики – сфери, яка має вирішальне значення для розв'язання деяких із найбільш серйозних проблем нашого часу. Управління Організації Об'єднаних Націй з протидії наркотикам та злочинності сподівається, що університети по всьому світу використовуватимуть цю серію

модулів і що вона підвищить цінність пропорованих нових або наявних курсів як для студентів, так і для лекторів.

Додаток: Таблиця вправ

Університетські модулі E4J із питань добродесності та етики містять понад 70 інтерактивних вправ. У таблиці нижче перераховано всі ці вправи та коротко описано кожну з них. Ба більше, у таблиці вказано, які з п'яти основних принципів навчання, обговорених вище (див. розділ «Допомога у навчанні»), стосуються кожної вправи.

<i>Модуль / вправа №</i>	<i>Назва вправи</i>	<i>Короткий опис</i>	<i>Основні принципи навчання</i>
1.1	Особисті цінності	Після демонстрації відеоролика про особисті цінності лектор просить студентів скласти список своїх особистих цінностей і розставити за пріоритетами десять головних цінностей, а потім обговорити їх у невеликих підгрупах.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання
1.2	Ситуація з корабельною аварією	Лектор пропонує студентам уявити, що їхній корабель почав тонути посеред океану. Одинадцять людей стрибнули в рятувальний човен, розрахований лише на десять осіб, і рятувальний човен також починає тонути. Що робити пасажирам? Викинути одну людину за борт і врятувати десять життів? Або дотримуватися принципу «не вбивай», а отже, усі потонуть? Лектор може запропонувати учням висловити свої міркування й навіть проголосувати, після чого він демонструє різні теоретичні підходи (скажімо, утилітаризм і деонтологія), із яких впливають різні рішення, що є однаково прийнятними в контексті кожного окремого підходу.	<ul style="list-style-type: none"> • Попередні знання й досвід • Різноманітна та активна участь

1.3	Практичний приклад: малятко Тереза	Лектор розповідає випадок, у якому батьки повинні вирішити, що робити зі своєю дитиною, народженою з одним із найважчих генетичних порушень. Лектор організовує групове обговорення з таких запитань: Як ми оцінюємо людське життя? Що потрібно вчинити, якщо існує конфлікт між законом і власною моральною позицією щодо певного питання? Якби ви були в змозі прийняти остаточне рішення у цій справі, яким би воно було й чому саме таким?	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
1.4	Практичний приклад: оприлюднення електронних листів	Після презентації практичного прикладу, у якому шкільні органи влади здійснюють моніторинг студентських соціальних медіа та електронної пошти, лектор фасилітує групову дискусію довкола таких запитань: Чи варто дозволяти університетам відстежувати електронну пошту студентів та облікові записи в соціальних мережах? Якщо так, то за яких обставин? Що перетинає межу між безпекою університетського містечка і вторгненням у приватне життя? Чи є університетські правила щодо електронної пошти та моніторингу соціальних мереж недостатньо визначеними? Якщо так, то як можна змінити ці правила для гарантування більшої чіткості? Чи потрібно було покарати Роберта за списування під час занять, якщо він не знав, що його електронну пошту перевіряють? Що ви думаєте про його викладача?	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
1.5	Практичний приклад: притча про садху	У цій вправі лектор знайомить з іншим випадком, у якому група людей (на цей раз туристи) повинна вирішити етичну дилему. На найвищій точці свого підйому група зустріла ледь живу людину. Учасники сходження завернули його в теплий одяг, нагодували та напоїли. Кілька членів групи	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення

		допомогли доправити чоловіка вниз, трохи ближче до села, до якого потрібно було добиратися два дні, але незабаром вони також залишили чоловіка, аби продовжити свій підйом угору. Лектор організує групове обговорення з відповідей на такі запитання: Чи можете ви визначити етичні проблеми в цьому прикладі? Якби ви опинилися на місці мандрівників, як би ви відреагували? Яке значення має цей випадок у сучасному суспільстві?	
2.1	Вистава: застосування загальнолюдських цінностей	Лектор просить студентів прочитати промову колишнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана. Студенти діляться на п'ять команд, і кожній дають одну з п'яти цінностей, згаданих у промові. Потім кожна команда повинна написати коротку виставу, у якій учасники команди розіграють свою цінність.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
2.2	Моделювання: створення загальної декларації людських цінностей	У цій вправі студентам пропонують створити Загальну декларацію людських цінностей (ЗДЛЦ). За зразок варто взяти Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ), проте акцент має бути зроблено на цінностях, а не на правах. Студенти утворюють групи, у яких щонайменше п'ять, але не більше ніж вісім осіб, для складання декларації з 10–15 статей.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання
3.1	Сьогоднішні новини	Студентам пропонують принести на заняття щоденну газету або відвідати будь-який вебсайт, присвячений новинам. Їм дають п'ять хвилин на індивідуальну підготовку; завдання полягає в тому, щоб вивчити першу сторінку або заголовки й виявити від трьох до п'яти історій із чітко вираженою етичною складовою. Через п'ять хвилин формуються невеликі групи для обговорення та обміну прикладами.	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання

		Кожна група презентує один приклад усім студентам.	
3.2	Фахівець з етики на кожен день	Лектор показує виступ на TED Talk про різні типи етичних питань, із якими ми стикаємось у своєму повсякденному житті. Студентів ділять на невеликі підгрупи для обговорення відео та надання відповідей на такі запитання: Який взаємозв'язок існує між етикою та суспільством? Яке походження наших власних етичних стандартів та етичних стандартів суспільства? Лектор повинен запросити кількох студентів висловити свою думку.	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
3.3	Експедиція на Марс	Ця вправа є симуляцією мисленнєвого експерименту Джона Ролза «Завіса невігластва». Вона передбачає перегляд відео, роздаткові матеріали, обговорення в невеликих підгрупах та презентації студентів. Студентам кажуть, що їх відправляють на Марс для створення колонії, де їм надаватимуть різні ролі, коли вони досягнуть пункту призначення (будівельники, адміністратори, аніматори, учені та кухарі). Їх просять домовитися в групі про кілька правил взаємодії (соціальний договір) до моменту їхнього від'їзду і до того, як вони дізнаються про свої ролі, скажімо, як визначити порядок, у якому розподілятимуть завершені будинки для проживання, заробітну платню на різних посадах тощо. Студентів розбивають на невеликі підгрупи для обговорення та вироблення рекомендацій. На наступному етапі студентам призначають ролі, і вони проводять презентації на основі різних ролей. Лектор сприяє груповому обговоренню й підбиванню підсумків.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання
3.4	Чим я зобов'язани	Лектор пояснює, що університетське середовище становить частину	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання

	й суспільству ?	суспільства, підкреслює ролі різних секторів суспільства щодо університету (скажімо, державний сектор забезпечує фінансування й регулювання вимог до університетів та наукового ступеня, приватний сектор здійснює виробництво й продаж підручників та інших допоміжних матеріалів або забезпечує розбудову інфраструктури, а самі студенти, особливо після отримання кваліфікації й початку роботи в професійному середовищі, уже зможуть зробити свій внесок у суспільство. Потім лектор проводить дискусію довкола питання: чим я зобов'язаний суспільству?	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення
4.1	Думка лідера	Ця вправа покликана заохотити студентів ретельно обміркувати свої погляди на лідерство й активізувати їхній інтерес до більш глибокого вивчення етичного лідерства. Лектор звертається до студентів із проханням заповнити анкету або під час заняття, або до його початку, і фасилітує обговорення питань під час заняття.	<ul style="list-style-type: none"> • Попередні знання й досвід • Самопізнання
4.2	Картки рішень	У цій вправі студентам роздають картки рішень й пропонують вирішити, до якого «стовпчика» кожну картку зарахувати, а потім студентів просять розглянути вибір, який зробили їхні колеги. Мета цієї вправи з картками полягає в заохоченні студентів приймати рішення в певних ситуаціях та оцінювати етичні аспекти рішень із погляду інших. Лектор має можливість підготувати власні картки й пристосувати вправу в належний спосіб.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
4.3	Приклади етичного лідерства в попкультурі	Лектор пропонує студентам провести онлайн-дослідження в групі або вдома перед заняттям та знайти сучасний приклад етичного лідерства серед діячів і зірок попкультури. Кожний студент повинен пояснити, чому ця особа або зірка є прикладом етичного лідерства.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь

4.4	Практичний приклад: говоримо правду	Студентам представлено випадок, у якому роботодавець стикається з етичним конфліктом, що стосується частої відсутності його працівника через серйозне захворювання. Лектор пропонує студентам обговорити такі питання: Чи варто розкривати працівникам причину відсутності їхнього колеги? Чому так або чому ні? Чи варто вам пояснити своєму начальникові, що насправді відбувається? Як би ви вирішили цю ситуацію? Лектор організовує зі студентами групове обговорення їхніх відповідей наприкінці вправи.	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Соціальна природа навчання ● Завдання з перенесення 3
4.5	Практичний приклад: зберігати нейтралітет чи ні	Цей приклад передбачає дещо складніший для лідера етичний конфлікт порівняно з попереднім. Рекомендації з проведення цієї вправи аналогічні попереднім: спочатку студентам надають кілька хвилин, щоб вони прочитали короткий опис ситуації та підготували індивідуальні відповіді, потім їм пропонують обговорити свої відповіді в малих групах і обрати представника, який надасть відповідь усій групі. Попросіть представників груп надати відповідь. Підбийте підсумок, пояснивши дилему, що постала в цій ситуації, і підкресливши, як застосування різних етичних теорій може привести до різних рішень.	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Соціальна природа навчання ● Завдання з перенесення 3
4.6	Втілення знань у життя	Ідея цієї вправи полягає в перетворенні знань щодо етичного лідерства в практичні рекомендації. Студентам пропонують уважно вивчити десять форм поведінки, які Дафт пов'язує з моральним лідером, а потім переглянути п'ять принципів етичного лідерства, які запропонував Нортхаус (див. розділ «Ключові питання» цього модуля). Після ретельного вивчення підходів Нортхауса і Дафта студентам	<ul style="list-style-type: none"> ● Завдання з перенесення 3

		пропонують критично оцінити ці підходи та розробити власний набір практичних рекомендацій з етичного лідерства.	
5.1	Я – Малала	Лектор пропонує студентам поміркувати над поданими нижче запитаннями, спираючись на уривок (стор. 183–190) із книги «Я – Малала», наданий для ознайомлення перед заняттям: 1) Чи можуть принципи різноманітності нехтувати вченнями панівних місцевих релігій, які в такому випадку здатні сприяти дискримінації щодо дівчат і жінок? 2) Що може розповісти нам про різноманітність, толерантність та плюралізм поведінка батька Малали? Перш ніж викласти свої думки та обговорити їх з іншими, студенти мають кілька хвилин на те, аби записати свої відповіді.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
5.2	Відео щодо ДНК-тестування	Вправа має на меті ознайомити студентів зі складністю концепцій різноманітності, толерантності та плюралізму, показавши їм короткий документальний фільм, який демонструє наше спільне історичне коріння й змішане расове та географічне походження. Після перегляду відео студентам пропонують проаналізувати відео та його глибші підтексти, надавши відповіді на такі три питання: Не вдаючись у смислові тонкощі, можна припустити, що дух дослідження полягає в тому, що всі ми взаємопов'язані й нам не відомий увесь спектр витоків нашого походження. Чи вважаєте ви таке припущення слушним? Які глибші підтексти має таке міркування з огляду на ваше власне сприйняття ідентичності, а також сприйняття вашої родини й друзів? Як це сприйняття ідентичності впливає на ваші взаємини з іншими і вашу взаємодію з тими, хто «відрізняється»?	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання • Завдання з перенесення

5.3	Нельсон Мандела, «Довгий шлях до свободи»	Студентам пропонують заздалегідь ознайомитися з уривком (стор. 50–55) із книги «Довгий шлях до свободи» та спиратися на нього під час виконання завдання. Уривок описує перший серйозний випадок із життя Нельсона Мандели, коли він зіткнувся з етичною/расовою несправедливістю, оскільки президент його університету погрожував йому відрахуванням, якщо тільки Нельсон не знехтує побажаннями інших студентів, яких він представляв та які беруть участь у бойкоті й шкільних виборах. Студенти об'єднуються у невеликі підгрупи для обговорення питання про те, що саме вони зробили б на місці Мандели.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Завдання з перенесення • Різноманітна та активна участь
5.4	Відеодобірка трьох рольових моделей моральності	Лектор показує відеодобірку трьох різних рольових моделей моральності: Ґанді, Матері Терези та Баярда Растіна, а потім ініціює обговорення відмінностей і спільних рис цих трьох осіб, приділяючи особливу увагу їхньому підходу до етики та різноманітності.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь
5.5	Інтерсекційна конституція	У цій вправі студентам пропонують узяти на себе роль різних релігійних/культурних/ідеологічних діячів і розробити коротку конституцію разом із біллем про права для суспільства, у якому вони житимуть разом. Ця коротка конституція повинна відображати їхні відмінності й одночасно забезпечувати захист, аби такі відмінності не заважали функціонуванню соціальної та політичної системи. Слід запропонувати студентам поміркувати про питання інтерсекційності та плюралізму в процесі розробки їхньої конституційної основи.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення

5.6	Моделювання дебатів в ООН	Лектор просить студентів обрати країну, яку вони захищатимуть у невеликій грі «Моделювання дебатів в ООН»; найкращим вибором є чужа або маловідома їм країна. Вони також обирають тему дебатів.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання • Завдання з перенесення
6.1	Розуміння нечесності	У цій вправі для виконання перед заняттям студентам пропонують переглянути відеоролик RSA Animate про книгу Дена Аріелі «Чесно про (не)чесність». Після перегляду фільму лектор попросить їх поміркувати, чому нечесність панує скрізь, але майже завжди тримається певних меж? Інакше кажучи, чому у світі так багато маленьких дурисвітів і дуже мало великих шахраїв?	<ul style="list-style-type: none"> • Попередні знання й досвід
6.2	Нездатність бачити те, що відбувається прямо перед очима	Студентам пропонують для перегляду кліп «Ілюзія марної праці». Після перегляду відео лектор просить їх підрахувати, скільки разів гравці в білому передали м'яч. Після того як студенти завершать підрахунок передач м'яча, лектор фасилітує обговорення механізму вибіркової уваги і його здатності спричиняти неетичну поведінку.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання
6.3	Експеримент «Добрий самаритянин»	Лектор демонструє студентам короткий відеоролик про знаменитий експеримент «Добрий самаритянин», який провели Дж. М. Дарлі та Ч. Д. Бетсон. Студентам пропонують пояснити експеримент і пов'язати його з феноменом вибіркової уваги та психологічної дистанції.	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання
6.4	Експеримент Аша щодо конформізму	Лектор на власний розсуд вирішує або відтворити експеримент із виявлення конформізму, або показати студентам відео, у якому описано впливовий експеримент Соломона Аша. Лектор може грати роль Соломона Аша (Solomon Asch), а група студентів – стати підставними	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання

		особами або суб'єктами експерименту. Студентам рекомендують записувати, наскільки їм складно залишатися чесними перед свідченнями своїх органів чуттів або, як правило, чесно розповідати про те, що вони бачать. Лектор сприяє груповій дискусії, під час якої студенти повинні обміркувати, які етично важливі уроки можна засвоїти з цього експерименту. У який спосіб вони, скажімо, можуть уникнути тяги до відповідності, коли це є необхідним? Зверніть увагу на окремі приклади, які навели студенти, приділяючи особливу увагу їхнім відчуттям у ті моменти, коли вони відмовлялися погоджуватися з іншими.	
6.5	Експеримент Мілгрема щодо покірності	Студентам показують відео про суперечливий експеримент Стенлі Мілгрема щодо покірності. Після перегляду відео лектор просить студентів пояснити експеримент Мілгрема.	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання
6.6.	Стенфордський тюремний експеримент Зімбардо	Лектор показує коротке відео суперечливого Стенфордського тюремного експерименту, який демонструє проблему ситуаціонізму, тобто те, як зовнішні обставини здатні впливати на поведінку. Потім лектор просить студентів пояснити експеримент, наголошуючи на певних механізмах, які змушували охоронців та ув'язнених виконувати свої ролі.	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання • Завдання з перенесення
7.1	Розбудова культури відмови від пошуку винних, культури справедливості в організації	Лектор презентує студентам сценарій, за якого вони – група консультантів, що повинна надати поради органів митної служби країни X, яка прагне створити культуру відмови від пошуку винних. Студентів розбивають на невеликі підгрупи, вони обговорюють такі питання: Які основні принципи культури відмови від пошуку винних? Які кроки ви б	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь

		<p>порекомендували зробити для розвитку в органі митної служби культури відмови від пошуку винних? Як можна запровадити на практиці культуру відмови від пошуку винних? У який спосіб орган митної служби може підвищити обізнаність своїх працівників про культуру відмови від пошуку винних?</p>	
7.2	Розповідь про дві історії	<p>Ця вправа складається з трьох частин. У першій частині студенти розмірковують про час, коли вони надавали голос своїм цінностям в ситуаціях конфлікту цінностей; у другій частині вони розмірковують про час, коли вони цього не робили; у третій частині студенти беруть участь в обговореннях у малих підгрупах, а потім лектор проводить дискусію з усією групою. Відповіді на питання частини 1 і 2 слід підготувати до обговорення в групі, оскільки їх може бути складно одразу пригадати.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
7.3	Обмін досвідом із колегами та цінність зворотного зв'язку	<p>У цій вправі студентів просять розглянути сценарій, у якому юристконсульт помічає, що деякі положення контракту для нового клієнта його компанії розпливчасті та можуть становити комерційний ризик для клієнта. Юристконсульт інформує про це менеджера, проте стикається з аргументом, що необхідно досягти цільових показників доходів. Студентів просять самостійно обміркувати стратегію, яку юристконсульт може підготувати для висловлення своєї позиції, а також аргументи, які доцільно використати для цієї мети. Потім студентів об'єднують у невеликі підгрупи та в кожній підгрупі один студент бере на себе роль юристконсульта, а решта студентів виступає в ролі «колег-тренерів». Студент, призначений юристконсультом, пояснює</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь

		колегам свою стратегію і підготовлені аргументи (10 хв). Далі учасникам вправи пропонують мовчки поміркувати над таким поясненням відповідно до подальших рекомендацій.	
7.4	Етичні методи ведення бізнесу	Основна мета цієї вправи – спонукати студентів тренувати свій «м'яз моралі» і розвивати навички заснованого на діях підходу до етики та добродесності. Студентам пропонують уявити собі ситуацію, за якої вони працюють у компанії, яка бере участь у відкритому тендері на великий контракт з іноземним урядом. Для отримання контракту уряд вимагає від цієї компанії сплатити в останню хвилину «плату за завершення угоди». Студентам пропонують спочатку обговорити цю ситуацію в підгрупах. Потім необхідно провести дискусію з усією групою, під час якої обміркувати ті пояснення, які було обговорено в підгрупах.	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
8.1	Опитування перед заняттям. Власна поведінка супроти поведінки інших	Ви можете продемонструвати принцип впевненості у своїй правоті, звернувшись до студентів із проханням передбачити ймовірність вчинення з їхнього боку низки моральних та аморальних дій порівняно з іншими студентами в групі. Саме з цією метою вдаються до опитування. Зокрема студентів просять передбачити ймовірність того, що вони зроблять низку вчинків із 14 варіантів, порівняно з іншими в групі. Ви можете показати студентам лише середню оцінку для кожного типу поведінки. Ви також можете окремо вказати середню оцінку для семи варіантів моральної поведінки та семи варіантів аморальної поведінки.	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання
8.2	Опитування перед	У цьому опитуванні студентів просять вказати, скільки їм необхідно заплатити за	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання

	заняттям. Скільки?	виконання декількох різних дій. Це опитування наочно вказує на існування п'яти різних основних моральних засад, які вперше виявив і запропонував Джонатан Хайдт та його колеги.	
8.3	Опитування перед заняттям. Презентація інвестиційного радника	Ця презентація ілюструє концепцію етичної обізнаності, пропонуючи студентам уявити, що вони є інвестиційними радниками, які розглядають чотири пайові інвестиційні фонди, один із яких («Fortitude Investments») – це фонд-донор Бернарда Мейдоффа (фонд, який вважають найбільшою в історії фінансовою пірамідою на сьогодні).	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
8.4	Приклад: етичний орієнтир	Лектор просить студентів поміркувати, яка організація або яке суспільство здається їм найбільш етичним. Така організація або таке суспільство можуть стати тим етичним орієнтиром, який студенти захочуть наслідувати. Студентам пропонують сконцентруватися саме на заходах, яких вживає ця організація або суспільство, аби втілити свої етичні принципи в повсякденну практику, і обговоріть такі питання: Що було для вас етичним орієнтиром? У який спосіб цей орієнтир керується етичними принципами? Як він впроваджує принципи в повсякденній діяльності? Як він реагує на неминучі етичні порушення?	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
9.1	Привілеї непомітні для тих, у кого вони є	Лектор демонструє студентам виступ на TED Talk та після цього обговорює з групою такі питання: Що ви відчуваєте після перегляду виступу на TED Talk? Чи можете ви обміркувати, як сексизм та/або расизм може впливати/впливає на ваше життя як особистості (позитивно та негативно)? Як ви можете пов'язати ідеї Боррего та/або Кіммела з етикою турботи?	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Завдання з перенесення

9.2	Рольова гра «Привілейована прогулянка»	З метою допомогти студентам глибше зрозуміти ідею привілеїв і розповісти їм про наявність у них власних привілеїв у цій вправі лектори можуть попросити студентів здійснити «привілейовану прогулянку», приклад якої можна з легкістю знайти в інтернеті. Аби уникнути дискомфорту й збентеження студентів, рекомендовано використовувати метод рольової гри та призначити студентам фейкові особистості.	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Самопізнання ● Соціальна природа навчання
9.3	Власне «я» проти інших	Лектор показує студентам виступ на TED Talk «Розбудова мережі задля загального блага» («Wiring a Web for Global Good»). Після перегляду відео студентів просять обговорити питання підходу етики турботи до необхідності збалансувати потреби вразливих інших із вимогою забезпечувати себе й своїх утриманців.	<ul style="list-style-type: none"> ● Соціальна природа навчання
9.4	«Тест на приховані асоціації між гендером і кар'єрою»	У цій вправі студентам пропонують виконати Гарвардський тест на приховані асоціації (IAT – Harvard Implicit Associations Test), який дає можливість вивчити приховані упередження щодо низки тем. Після того як студенти виконують тести, лектор просить їх поділитися своїми результатами з групою та порівняти ці результати із загальними висновками.	<ul style="list-style-type: none"> ● Самопізнання ● Соціальна природа навчання
9.5	Гендерна рівність в оголошеннях про роботу («гендерний декодер»)	Лектор просить студентів знайти оголошення про вакансії на посаду, яка їх зацікавить, та пропонує їм використати інструмент «Гендерний декодер для оголошень про вакансії», аби перевірити формулювання обраного оголошення. Наприкінці вправи лектор фасилітує групове обговорення щодо таких питань: Подумайте, як цей інструмент й етика турботи спонукають вас переписати оголошення, щоб воно стало більш нейтральним із гендерного погляду. Які	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Завдання з перенесення ● Соціальна природа навчання

		слова ви змінили? Чи є в декодері слова, які ви б поставили під сумнів або яких, на вашу думку, бракує? Поміркуйте над тим, що ви дізналися про своє упереджене використання мови.	
9.6	Сексуальні домагання в інтернеті	У цій вправі лектор демонструє студентам відео про домагання до жінок в інтернеті. Потім студенти об'єднуються в невеликі підгрупи та обговорюють, як сексизм на робочому місці та сексизм загалом проявляються в онлайн-форумах. За наявності часу, студенти також можуть обговорити свої пропозиції з усією групою.	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання
9.7	Рольова гра: сексуальні домагання на робочому місці	Студентам пропонують записати та розіграти в парах власні сценарії зі встановлення культури в організації, яка є знайомою для них. Альтернативою рольовій грі є надання завдання із проханням до студентів скласти план уроку, у якому йтиметься про поняття сексуального домагання і про те, як обрана «організація» відреагує на оприлюднене звинувачення.	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
9.8	Висновки заняття – «Хвилинка роздумів»	За кілька хвилин до завершення заняття лектор попросить студентів записати відповіді на наведені нижче запитання та коротко представити їх іншим студентам у групі: Що було найважливішим із того, про що ви дізналися сьогодні? Які запитання у вас залишились?	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання
10.1	Що ми знаємо про етику ЗМІ?	Така попередня вправа може бути корисною для розширення уявлення студентів про теми модуля. Студентів просять підготувати до початку заняття звіт на одну сторінку з оцінкою того, як вони використовують і переглядають ЗМІ та соціальні медіа. Лекторам варто завчасно попередити студентів і надати їм час для виконання цього завдання до початку заняття.	<ul style="list-style-type: none"> • Попередні знання й досвід • Різноманітна та активна участь

10.2	Як вибрати новини	Лектор пропонує студентам записати свої поточні джерела новин – як традиційні ЗМІ, так і популярні соціальні медіа. Лектор надалі сприяє груповій дискусії щодо таких запитань: Чому вони вибрали це(ці) джерело(а)? Чому, на їхню думку, воно (вони) надійне(і)? Чи могли вони визначити автора статті/історії? Скільки разів вони переслали, ретвітнули або опублікували історію без будь-якого дослідження її справжності або надійності?	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання
10.3	Виникнення неправдивих новин	Студентам пропонують переглянути документальний фільм, у якому показано «фабрики» неправдивих новин у Північній Македонії. Після короткого обговорення документального фільму лектор просить кожного студента створити неправдиву новину й показати її групі разом з іншою правдивою історією. Інших студентів просять відрізнити правдиві новини від неправдивих та сприяти обговоренню щодо цього питання.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання • Самопізнання
10.4	Рольова гра: чи є у ЗМІ «обов'язок сумлінно виконувати свої функції»?	Лектор ділить групу на чотири підгрупи, що представляють різні сторони: споживач новин, журналіст, продюсер ЗМІ (власник) і державний регуляторний орган. Лектор звертається до студентів із проханням розіграти або обговорити такі теми: Чи мають ЗМІ обов'язок сумлінно виконувати свої функції, коли йдеться про питання точності? Перед ким вони мають такий обов'язок?	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Завдання з перенесення • Різноманітна та активна участь
10.5	Метод «Potter Vox»	Лектор знайомить із методом «Potter Vox», який пояснено в розділі «Ключові питання», і в ході обговорення зі студентами демонструє кожен із чотирьох кроків методу.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання
10.6	Штучно сформован	Лектор починає вправу з перегляду виступу на TED Talk «Штучна громадська	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь

	а громадська думка та маніпулювання за допомогою повідомлень ЗМІ	думка й маніпулювання за допомогою повідомлень ЗМІ» (Astroturf and manipulation of media messages), який демонструє необхідність етичного дослідження новин та шкоду від невиконання таких етичних досліджень. Після перегляду виступу на TED Talk студентам пропонують завдання для підготовки в невеликих підгрупах. Завдання передбачає перегляд історій із сайту «Fake News» та з'ясування наявності «астротурфінгу» у цих неправдивих новинах. Наприкінці студентам пропонують представити свої результати усій групі в ході обговорення.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Самопізнання
10.7	Громадська журналістика	Студентам демонструють виступ на TED Talk «Громадська журналістика» (Citizen Journalism). Це відео є чудовим відправним пунктом для ознайомлення з Кодексом етики журналістів Об'єднання професійних журналістів та дозволяє провести з групою активну й заохочувальну фінальну дискусію із наголосом на тому, що завжди існує імовірність виникнення помилок, маніпуляцій або неправдивих новин, тому й необхідно дотримуватися принципів, викладених у кодексі етики. Заняття завершується так, як воно почалося, – відкритим і зорієнтованим на студентів обговоренням у групі.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
11.1	Що ми знаємо про добročесність у бізнесі?	Попросіть студентів виконати перед відвідуванням занять один або кілька відеомодулів, передбачених інструментом електронного навчання: https://thefightagainstcorruption.org/ .	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь
11.2	Розуміння внеску бізнесу в досягнення	Ця вправа спрямована на ознайомлення студентів із Цілями сталого розвитку (ЦСР) Організації Об'єднаних Націй. Лектор може попросити студентів, індивідуально	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Різноманітна та активна участь

	Цілей сталого розвитку (ЦСР)	або в невеликих підгрупах, сформувані розуміння ЦСР, а також бачення того потенційного внеску та впливу, які можуть здійснити підприємства. Мета вправи полягає не в тому, щоб студенти подали всебічну оцінку внеску бізнесу в досягнення ЦСР, а в тому, аби вони зрозуміли концепцію і могли використовувати ЦСР як підґрунтя для відповідального та етичного ведення бізнесу.	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання
11.3	Рольова гра: переконайте свого керівника, що етика окуповується	У цій вправі лектор спонукає студентів розглянути економічне обґрунтування добročесності та етики, поміркувати над конкретними прикладами того, як саме добročесність й етика можуть бути корисні для бізнесу. Спочатку лектор ділить студентів на невеликі підгрупи та просить їх провести мозковий штурм щодо того, як, рухаючись шляхом добročесності та етики, можна досягти позитивних результатів для бізнесу, а також закликає поміркувати про можливі наслідки відсутності добročесності в бізнесі. Щоб засвоїти аргументи, студентів просять взяти участь у рольовій грі. Наприкінці кілька підгруп можуть презентувати свою рольову гру перед іншим студентами.	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
11.4	Практичний приклад: аналіз кодексів	Мета цієї вправи передбачає ознайомлення студентів із кодексами етики або кодексами поведінки. Лектор починає з пояснення того, у чому полягає суть кодексів, і показує студентам кілька прикладів, висвітлюючи різні компоненти та те, як вони поєднуються один з одним. Потім студентів ділять на невеликі підгрупи для аналізу прикладів кодексів і визначення їх основних компонентів. Далі лектор просить студентів поділитися своїми висновками з усією групою.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь

11.5	Як повідомити про кодекси?	У цій вправі студентів просять знову об'єднати свої підгрупи та ще раз проглянути кодекси, які вони вже проаналізували. Мета цієї вправи – розглянути, у який спосіб кодекси, проаналізовані у вправі 3, сприяють створенню та реалізації успішної програми із забезпечення добročесності та етики. Лектор закликає студентів вибрати декілька ключових елементів і запропонувати ідеї про те, як норми та положення вдасться ефективно донести до працівників.	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь
12.1	Практичні приклади	Лектор починає вправу з представлення одного з шести практичних прикладів, перерахованих у модулі, і веде дискусію, яка дозволяє студентам вирішувати та обговорювати питання добročесності, етики та права. За наявності часу, студенти можуть проголосувати за те, які саме практичні приклади вони хочуть обговорити.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення • Соціальна природа навчання
12.2	Визначення	Лектор ділить групу на три підгрупи та дає кожній підгрупі завдання ознайомити всіх студентів із визначенням добročесності, етики та права.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання
12.3	Інтерв'ю	Перед зустріччю зі студентами лектор дає їм завдання провести інтерв'ю із кимось, хто, на їхню думку, є етичною або добročесною особою. Студенти повинні запитати людину про будь-яке важке рішення, яке їй довелося прийняти, і потім повідомити групі про результати інтерв'ю. У разі проведення цієї вправи важливо обговорити зі студентами питання приватності та конфіденційності, а також обумовити, чи хоче опитаний залишитися анонімним.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення

12.4	Відео	У цій вправі лектор спонукає студентів переглянути та обговорити фільми або відео, присвячені темам цього модуля. У великих групах студенти мають змогу переглянути відео поза заняттям, а викладачі можуть сприяти обговоренню під час заняття, розділивши студентів на невеликі підгрупи, які потім звітують щодо актуальних питань.	<ul style="list-style-type: none"> ● Соціальна природа навчання ● Самопізнання
12.5	Викладання добродесності, етики та права	Перед заняттям лектор планує захід, за якого його студенти навчають молодших студентів понять добродесності, етики та права, наприклад студенти університету можуть відвідати старшокласників і пояснити їм ці теми. Упродовж заняття необхідно виділити час для студентів, щоб вони могли придумати інтерактивні ідеї, які відповідатимуть віку, підготувати завдання й попрактикувати урок (тут добре підійде рольова гра). Поза заняттями, під час заняття чи в межах позанавчальної діяльності лектор супроводжує студентів до старшої школи. Після такого навчання студентів просять підбити підсумки та оцінити досвід викладання, використовуючи щоденник або доповідь.	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Соціальна природа навчання
13.1	Сприйняття цінностей	Після короткого мозкового штурму щодо важливих цінностей лектор роздає картки студентам і просить кожного написати на картці одну цінність, яка є найважливішою у їхньому житті. Лектори просять їх уявити, що вони перебувають на урочистому заході на честь відкриття нової програми й повинні відрекомендувати себе іншим студентам, назвавши цінність на своїй картці. Така картка – це їхня візитна картка. Студенти повинні підходити до інших і представляти себе, пояснюючи свою керівну цінність. Після короткого взаємного знайомства студенти повинні	<ul style="list-style-type: none"> ● Попередні знання й досвід ● Різноманітна та активна участь ● Завдання з перенесення ● Соціальна природа навчання

		підходити до інших, аби встановити нові контакти.	
13.2	Кодекси етики для публічних службовців	Вправа починається з роздавання переліку основних цінностей і принципів дії із національного кодексу публічної служби у країні або з іншого національного кодексу для публічної служби, доступного на вебсайті ОЕСР. Потім студентів розбивають на п'ять підгруп та просять кожну підгрупу попрацювати з однією основною цінністю зі схеми «тимчасового управителя», використовуюваної Льюїсом і Гілманом (пояснюється в розділі «Ключові питання»). Підгрупи повинні виявити в кодексі такі цінності та принципи, які відповідають основній цінності, призначеній їхній підгрупі зі схеми Льюїса і Гілмана. Нарешті, представники підгрупи пояснюють свій вибір перед усіма студентами.	<ul style="list-style-type: none"> ● Самопізнання ● Соціальна природа навчання ● Різноманітна та активна участь
13.3	Практика порушення добročесності	Лектор просить студентів навести приклади практики порушення добročесності та показує їм відео «Just Do Your Job!» (Просто роби свою справу!). Студентам пропонують відреагувати на ситуацію, подану у відео. Лектори проводять дискусію, спрямовуючи її до розуміння того, що публічні службовці можуть не мати можливості діяти етично, коли в їхніх організаціях слабкий внутрішній контроль і низький рівень дотримання норм.	<ul style="list-style-type: none"> ● Попередні знання й досвід ● Різноманітна та активна участь
13.4	Практичні приклади та структуроване міркування з етичних питань	Лектор вибирає практичний приклад, який містить етичні дилеми та сприяє обговоренню в такий спосіб, щоб студенти могли вдатися до результативного діалогу й зрозуміти, як цей діалог формує інтерпретації та думки. Наприклад, студенти можуть сісти півколом та поставити два стільці на місці другої	<ul style="list-style-type: none"> ● Самопізнання ● Соціальна природа навчання ● Різноманітна та активна участь ● Завдання з перенесення

		половини кола. На кожному з таких двох стільців помістіть табличку з одним із можливих рішень обговорюваної дилеми. Потім попросіть студентів, які хочуть виступити, пересісти зі свого стільця на стілець, який відображає обране ними рішення, і звідти аргументувати це рішення.	
14.1	Практичні приклади професійної етики	У цій вправі лектор може вибрати один із чотирьох різних практичних прикладів професійної етики та провести групове обговорення зі студентами, поставивши їм запитання щодо описаних випадків.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
14.2	Практичні приклади рольової моралі	Ця вправа схожа на попередню, за винятком того, що представлені приклади пояснюють рольову мораль. Студентам знову пропонують обговорити їх у підгрупі за сприяння лектора.	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальна природа навчання • Різноманітна та активна участь • Завдання з перенесення
14.3	Додаткова вправа 1	Лектори можуть надати фотографію або попросити студентів знайти та запропонувати фотографії, опубліковані в авторитетній газеті, на якій зображена людина, що зазнає сильних страждань, наприклад жертва війни або голоду тощо. Потім лектори призначають студентам ролі та просять студентів висловити думку людини, роль якої вони грають, щодо публікації фотографії, скажімо, потерпілого, батьків жертви, професійного фотографа, який запитує дозволу в батьків на публікацію фотографії. Виконуючи свої ролі, студенти повинні висловлювати відповідні думки, етичні міркування й пріоритети, властиві їхнім ролям, а також пропонувати, що вони зробили б і чому.	<ul style="list-style-type: none"> • Різноманітна та активна участь • Соціальна природа навчання • Завдання з перенесення

14.4	Додаткова вправа 2	Лектори, які прагнуть обговорити інженерну етику та кодекси етики, можуть прочитати матеріали «Thinking Like an Engineer» (Мислити як інженер) про вибух космічного шатла «Челленджер» та розпочати обговорення політичної делікатності розслідування вибуху й прагнення приховати таку подію.	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Соціальна природа навчання ● Завдання з перенесення
14.5	Додаткова вправа 3	Щоб оживити дискусію в групі, лектор може вдатися до порівняння етичних міркувань, які зробили студенти, з онлайн-додатком для етичних міркувань, який розробив Центр прикладної етики імені Марккула при Університеті Санта-Клари, та запитати студентів про таке: Чи може список або онлайн-інструмент з етики допомогти етичному мисленню або перешкоджати йому? Чи призводять міркування студентів до результатів, які відрізняються від результатів додатка, а якщо так, то який результат краще?	<ul style="list-style-type: none"> ● Різноманітна та активна участь ● Соціальна природа навчання

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria
Tel.: (+43-1) 26060-0, Fax: (+43-1) 26060-3389, www.unodc.org

